Kurdistan Region Statistics Office
KRSO

حکومەتی هەرێمی کوردستان
وەزارەتی پلان دانان
دەستەی ئاماری هەرێمی کوردستان

ڕاپۆرتی بەدواداچوونی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و ئابووری
لە هەرێمی کوردستان٢٠١٢

UNFPA

RAND
CORPORATION

حکومەتی هەرێمی کوردستان

وەزارەتی پلان دانان

دەستەی ئاماری هەرێمی کوردستان

ڕاپۆرتی بەدواداچوونی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و ئابووری
لە هەرێمی کوردستان
2012

پێشكەشە

لەماوەی (9) ساڵی ڕابردوو ، هەرێمی كوردستان پێشكەوتنی گەورەی بەخۆ بینی لە زۆربەی بوارەكان. ئەو پێشكەوتنە ڕەنگی دایەوە لەسەر بوارە جیاجیاكانی ژیانی هاوڵاتیان بگرە لە زیادبوونی مووچەی فەرمانبەران تا دەگاتە جموجۆڵە ئابوورییەكان وەك كەرتی نیشتەجێ بوون ، گەشت و گوزار و بازرگانی و چەندین كەرتی تر.

بۆ دەست نیشان كردنی ئاستی پێشكەوتن پێویست بوو كار بكرێ بۆ دیاری كردنی بە پێی نیشاندەری ئاماری كە باشترین ڕێگایە لە ڕووی زانستیەوە و هەروەها باشترینە بۆ حكومەت تاكو بزانێ تا چ ڕادەیەك سیاسەتەكانی سەركەوتوون لەو بوارانەی گرنگن بۆ بەدەست هێنانی پێشكەوتنی ئابووری و كۆمەڵایەتی.

لێرەدا ، دەستەی ئاماری هەرێمی كوردستان لە ڕێگای ئەنجامدانی چەندین ڕووپێو بەهەماهەنگی لەگەڵ ڕێكخراوەكانی نەتەوە یەكگرتووەكان و دەزگای ناوەندی ئامار لە بەغدا، داتای گرنگی كۆكردەوە لە بوارە جیاجیاكاندا لە ماوەی (2) ساڵی ڕابردوو و ئێستاش بەردەوامە بۆ بەدەست هێنانی نیشاندەری تر كە بەهەمان شێوە گرنگن.

لەم ڕاپۆرتەدا كە ناومان لێنا (ڕاپۆرتی بەدواداچوونی بارودۆخی كۆمەڵایەتی و ئابووری SEMS) و بە پاڵپشتی ڕێكخراوی نەتەوەیەكگرتووەكان بۆ دانیشتوان UNFPA دامەزراوەی RAND ی ئەمریكی، نیشاندەری بەدەست هاتوو لە ڕووپێوە جیاجیادا پیشان دەدەین لە (11) بوار یان كەرت كە توانراوە نیشاندەری لەسەر كۆبكرێتەوە. بۆ نموونە بەشێك لەو نیشاندەرانە تایبەتن بەو پێشكەوتنەوەی بەدی كراوە لە بواری تەندروستی منداڵ و ئافرەت هەروەها لە بواری هێزی كار و ڕێژەی بێكاری لەگەڵ ئەوەی نیشاندەری گرنگی تریش پیشان دراوە لە كەرتەكانی گەشت و گوزار و پەروەردە.

ئەم جۆرە ڕاپۆرتە ساڵانە دروست دەكرێ و ڕێك دەخرێ بۆ ئەوەی گۆڕانكارییەكان دیاری بكرێن لەو ماوەیەدا و دەكرێ ئەم ڕاپۆرتە بەكاربێ وەك سیستەمی چاودێری بۆ زانینی ئاستی گۆڕانكارییەكان.

هیوادارین توانیبێتمان كارێكی وا بكەین كە سوودی هەبێ بۆ داڕێژەرانی سیاسەتەكانی حكومەت بەتایبەتی و بۆ كۆمەڵگای كوردستان بە شێوەیەكی گشتی.

د. علی عوسمان سندی

وەزیری پلان دانان

دەسپێک :

وەك هەولێك لە دەستەی ئاماری هەرێمی كوردستان بۆ خستنە رووی ئەو داتایانەی كۆكراوەتەوە لە بوارە جیاجیاكاندا ، ئەم راپۆرتە دەخاتە بەردەست . راپۆرتی یەكەمی چاودێری كردنی بارودۆخی ئابووری وكۆمەلایەتی لە هەرێمی كوردستان بە هاوكاری هەردوو رێكخراوی UNFPA و دامەزراوەی RAND بە ئەنجام گەیاندرا وتیایدا داتاكانی چەند رووپێو و پرۆسەی ئاماری خراونەتەوە روو بە شێوەیەك كە پێویست نەكات خۆینەر بڕواتە راپۆرتەكانی ئەم رووپێو وكارە ئاماریانە . هەروەها شیكردنەوەیەكی ئاسان كراوە تاكو زۆربەی خوێنەران ئەم راپۆرتە بتوانن سوودی لێ وەرگرن . دەستەی ئامار بەردەوام دەبێ لە رێكخستنی ئەم راپۆرتە (سالانە) تاكو گۆرانكاریەكان لەسەر نیشاندەرەكان دیاری بكات بە شێوەیەكی بەردەوام .

سیروان محمد

سەرۆکی دەستەی ئاماری هەرێم

ناوەڕۆک

پێشەکی 2
هەژاری 6
پەروەردە 9
جۆری کۆمەڵایەتی (نێر و مێ) 12
تەندروستی 16
کشتوکاڵ 20
دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە بنەڕەتییەکان، ئاو و کارەبا 21
ئابووری گشتی 23
کەرتی تایبەت 27
بازاڕی کار 29
گەشتوگوزار 32
گواستنەوە 34
دەرئەنجام 35

1. پێشەکی

ئاماری ورد و دروست زۆر گرنگە بۆ داڕشتنی سیاسەتی هەر هەرێم یان وڵاتێک. ئامارەکان ڕێگەخۆش دەکەن بۆ دەستنیشانکردنی پێویستییە هەنوکەییەکان، ئاشنابوون بە پێشکەوتنی سیاسەت و پرۆژەکانی ئێستا، هەروەها پلاندانان بۆ ئاینده. حکومەتی هەرێمی کوردستان لەم دواییانەدا هەوڵی جدی داوە بۆ بەرەوپێشبردنی بەردەستبوونی داتا لەسەر هەرێمی کوردستان و بەرەوپێشبردنی تواناکانی دەستەی ئاماری هەرێمی کوردستان بۆ کۆکردنەوەی ئەو داتایانە.

وەک بەشێک لەم هەوڵە، ئەم راپۆرتە یەکەم راپۆرتی ساڵانەی پلان بۆ دانراوە کە پوختەیەک پێشکەش دەکات لەسەر نیشاندەرە سەرەکییەکانی بواری کۆمەڵایەتی و ئابووری لە هەرێمی کوردستان. ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان پێشنیاریان کردوە سیستمێکی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری دروست بکرێت (Socio-Economic Monitoring System (SEMS)، وەهەروەها بەدەستهێنانی ئەم نیشاندەرانەی کە بەکاردێن بۆ هەژمارکردنی و نیشاندانی هەولەکانی ئەنجامدراو بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی پێشکەوتووی هەزارەیی (MDG).[1]هەروەها کۆکردنەوە و راپۆرتدان لەسەر "نیشاندەرە سەرەکییەکان". بەتایبەتی ئەوانەی پەیوەستن بە داڕێژەرانی سیاسەت لە ئاستی باڵادا، تا لە کاتی داڕشتنی ستراتیژەکاندا گرنگترین ئەولەویەتەکانی هەرێمی کوردستان لەبەرچاوبگرن.[2]

ئەم نیشاندەرە سەرەکییانەی لەسەرەوە ئاماژەیان پێدرا، زۆربەی ئەو بابەتانە دەگرنەوە کە سیستمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری زانیارییان لەسەر کۆدەکاتەوە، لەبەرئەوە دووبارەبوونەوە هەیە لەنێوان ئەم دوو کۆمەڵە لە نیشاندەر. بە لەبەرچاوگرتنی ئەم دووبارەبوونەوەیە، دەستەی ئاماری هەرێمی کوردستان بڕیاری داوە کە باشترین ڕێگە بریتییە لە پێشکەشکردنی یەک راپۆرتی ساڵانە لەسەر ئەم نیشاندەرانە و تەنها ئەو نیشاندەرە سەرەکییانەی کە پەیوەستن بە سیستەمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابوورییەوە.

نیشاندەرەکان ئەم بوارانەی خوارەوە دەگرنەوە:

- هەژاری
- پەروەردە
- جۆری کۆمەڵایەتی
- تەندروستی

---

[1] ئامانجەرەسمیەکانی (MDGs) لەپاشکۆیAهاتووە . هەروەهاسەیریڕاپۆرتی 2012 ئامانجەکانیپێشکەوتوویهەزارەبکە.

http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202012.pdf.

[2] ئەم راپۆرتەی راند (RAND Corporation) پێشنیاری کۆکردنەوە و راپۆرتدان دەکات لەسەر "نیشاندەرە سەرەکییەکان" بۆ رەچاوکردنی ئەولەویەتە گرنگەکانی هەرێمی کوردستان:

Sandra H. Berry, Nicholas Burger, Harun Dogo, Krishna B. Kumar, Alessandro Malchiodi, Jeffrey Martini, Tewodaj Mengistu, Howard J. Shatz, Alexandria C. Smith, Artur Usanov, and Joanne K. Yoong.

ئەو کەسانە سیستەمێك دادەرێژن بۆ کۆکردنەوەی داتای پەیوەندی دار بە حکوومەتی هەرێمی کوردستان.RAND MG-1184-KRG, January 2012

- کشتوکاڵ
- دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە بنەڕەتییەکان، ئاو و کارەبا
- ئابووری گشتی
- کەرتی تایبەت
- بازاڕی کار
- گەشتوگوزار
- گواستنەوە
- حوکمڕانی[3]

نیشاندەرەکانی ئەم بابەتانە تێڕوانینێکی بەرفراوان دابین دەکەن لەسەر دۆخی ئابووری هەرێمی کوردستان و دۆخی کەرتە دیاریکراوەکان. هاوکات وێنەیەکی هەمەلایەن دابین دەکەن لەسەر گوزەران لە هەرێمی کوردستان لەسەر ئاستی چەندین ڕەهەند، وەک هەژاری، دەستگەیشتن بە پەروەردە، و یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی. هاوشێوەی ئەمە گرنگ، ڕاپۆرتەکانی دواتری سیستمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری، نیشانی دەدەن کە ئاستی پێشکەوتن چەند باشە لە هەرێمی کوردستان لەسەر ئاستی ئەم ڕەهەندانەدا – هەروەها ئاستی پێشکەوتن چەند باشە بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی پەرەپێدانی هەزارە (MDGs).
زۆربەی ئەو نیشاندەرانەی لەم ڕاپۆرتەدا پێشکەش دەکرێن بەشێوەی بڵاوکراوە بەردەستن. لەوانە زۆربەی پێوەرە تەندروستییەکانی وەک کوتانی منداڵان و منداڵبوون لەسەر دەستی کادیری تەندروستی پیشەییدا، کە ئێستا بەردەستن لە چوارەم ڕووپێوی هێشوویی فرەنیشاندەری عێراقی (Fourth Iraq Multiple Indicator Cluster Survey) کە تازە دەرچووە. هاوشێوەی ئەمە نیشاندەری تازەی زانیارییەکانی کار، و تاڕادەیەکی کەمتر نیشاندەرەکانی پەروەردە، بەردەستن لە یەکەم ڕووپێوی هێزی کاری هەرێمی کوردستان (Labor Force Survey KRLFS 2012)، کە دەستەی ئاماری هەرێمی کوردستان ئەنجامیداوە لە تەموزی 2012، هەروەها دووەم ڕووپێوی KRLFS کە لە کانونی یەکەمی ٢٠١٢ ئەنجامدراوە (بەساڵی ٢٠١٢ ئاماژەی پێدەکرێت ئەگەر ژمارەکان بۆ تەواوی ساڵەکە بن، بەڵام ئەگەر بۆ ماوەیەکی دیاریکراوبێت ئەوا بە نیو ساڵی یەکەم و نیو ساڵی دووەم ئاماژەی پێدەکرێت). چەندین نیشاندەری تر هەن، کە پێویستە بەشێک بن لەم ڕاپۆرتە، بەڵام لەئێستادا بەردەست نین، لەبەرئەوەی هێشتا کۆناکرێنەوە لەلایەن وەزارەتە پەیوەندیدارەکانەوە، یان لەبەرئەوەی لە پرۆسەی کۆکردنەوەدان بەڵام لەکاتی ئامادەکردنی ئەم ڕاپۆرتەدا دەستمان پێیان نەگەیشت (بۆ نموونە، ڕووپێوی کۆمەڵایەتی-ئابووری خێزانی عێراق (Iraqi Household Socio-Economic Survey, or IHSES, 2012)). زۆربەی ئەم گروپانە "نیشاندەری سەرەکیی"ن و ئومێد دەکەین کە بۆ ڕاپۆرتی ساڵانی داهاتووی سیستەمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری بەردەست دەبن. هەموو کۆمەڵە نیشاندەرەکان، ئەوانەی کە لەم ڕاپۆرتەدا هەن و ئەوانەش کە لەم ڕاپۆرتەدا بەردەست نین، بەڵام پلانمان هەیە لە ڕاپۆرتەکانی تردا پێشکەشیان بکەین، لە (پاشکۆی ب)دا ڕیزکراون.
ختستنەڕووی نیشاندەرەکان دابەشکراون بەسەر چەند بەشێکدا بەپێی ئەو بوارانەی لەسەرەوە ئاماژەیان

[3] نیشاندەرەکانی حوکمڕانی لە ڕاپۆرتی ئەم ساڵدا پێشکەش نەکراون، بەهۆی نەبوونی زانیارییەوە.

پێدرا. پاشان بەوردی واتا و دەرهێنانەکانینیشاندەرەکان و سەرچاوەی زانیارییەکان روونکراونەتەوە. بۆ زۆربەی نیشاندەرەکان داتای بەراوردکاری وڵاتی تری ناوچەکە دابین دەکەین، بەتایبەتی بۆ ئەو پێوەرانەی (پەیوەستن بە تەندروستییەوە) و لە (MICS) دەرهێنراون، چونکە (MICS) بەشێوەیەک دروستکراوە کە زامنی بەراورد کردنی راستەوخۆی داتاکان دەکات لەگەڵ وڵاتی تر.
لەکۆتایدا، ئەمەی خوارەوە چەند سەرنجێکە لەسەر پێشکەشکردنەکە. کورتکراوەی (CI) بەکاردەهێنین لە تەنیشت نیشاندەرە سەرەکییەکان و (MDG) لە تەنیشت ئەو ئاماژەدەرانەی دروستکراون بۆ پێوانەکردنی ئاستی پێشکەوتن لە بەدیهێنانی ئامانجەکانی پەرەپێدانی هەزارە (MDG). هاوکات پێشکەشکردنی هەموو بابەتەکان بەشێوەی خشتە و هێڵکاری دەبن. خشتەکان لەسەرەتای هەموو بەشەکاندا، نیشاندەرەکانی هەرێمی کوردستان، هەروەها پارێزگاکان و هەموو عێراق ئەگەر بەردەست بوو، دەخاتەڕوو. هێڵکارییەکان لەو نووسینەی دوای خشتەکاندا روون دەکرێنەوە و بەکاردەهێنرێن بۆ بەراوردکاری نێودەوڵەتی نێوان هەرێمی کوردستان و وڵاتی تری رۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

<u>ئامانجی ئەم ڕاپۆرتە و سوودمەندان لێ ی:</u>

ئەم ڕاپۆرتە و ڕاپۆرتەکانی ساڵانەی لەمەو دووای SEMS، چەند ئەرک و کاری لە سەر ە و گرنگە بۆ چەند لایەنێک. یەکەم، SEMS ڕێگایەک دەکاتەوە بۆ ئەوەی کە حکومەتی هەرێمی کوردستان و وەزارەتە جوراوجۆرەکان بتوانن لە بارودۆخی ئێستای ئابووری کوردستان تێبگەن و بەدوواداچوونەوە بکەن لە سەر ڕێرەوەی لایەنە جوراوجۆرەکانی ئابووری و ڕەوشی هاوڵاتیان. ئەمەش بریتیە لە زانینی ئاستی بەرەو گەیشتن بە ئامانجەکانی پێشکەوتووی هەزارەیی (MDG)، کە SEMS نیشاندەرە سەرەکیەکانی MDG لە خۆ دەگرێتەوە.زانیاری لەسەر ژمارەیەکی بەرفراوان لە نیشاندەران پێویستە بۆ ئەو هەوڵانەی کە حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەنجامی دەدات بۆ دانای سیاسەتی نوێ یان ڕاست کردنەوەی سیاسەتی ئێستا لە بوارەکانی تایبەت بە ئابووری، و دانانی بەرنامە بۆ دەست نیشانکردنی گروپەکانی دانیشتوان یان پێداویستیەکانیان.
دووەم، لایەنی مەبەست لەم ڕاپۆرتە گشت خەلک و گروپەک لە کەسانی کار بدەست لە هەرێمی کوردستانن. زانیاری لە سەر ڕەشی ئابووری و ئاستی خوشگوزەرانی خەلک توانایی هاووڵاتیان زیاد دەکات بۆ بەشداری کردنیان لە وتووێژی سیاسی کە کاردانەوەی لە سەریانەوە هەیە. هەر سەبارەت بە ئەمە، SEMS کارێکی بەرپرسانەی گرنگ دەکات لە وەلآم دانەوە بۆ پێداویستیەکان کۆمەڵگا لە لای حکومەتەوە.
سێیەم، کاری بلآوکردنەوی داتا بۆ زنجیرەیەکی فراوان لە نیشاندەران، ئەم تواناییە لە ناو KRSO و وەزارەتە جوراوجۆرەکانی حکومی دروست دەکات لە بواری کۆکردن و بلآوکردنی داتا بە هۆی دووبارە بوونەوەی ئەم کارە. هەروەها SEMS ڕێکارێک پێشکەش دەکات بۆ ئەوەی کە بزانین لە چ شوێنەک پێویستە کۆ کردنی داتا بە هێز بکرێت.

ڕێکخستنی ڕاپۆرت:

نیشاندەرەکان بە سەر چەند بەشەک دابەشکراوون بە پێی بابەتەکان کە لە سەرەوە هاتوونە. ئەو دەقەی کە لە گەڵ نیشاندەرەکان هاتووە وەسفی واتای نیشاندەر و وەرگرتنی نیشاندەر و هەروەها سەرچاوەی داتا دەکات. بۆ زۆربەی داتاکان ئێمە توانیمانە داتای وولاتانی تری ناوچەکە پێشکەش بکەین بۆ مەبەستی بەراورد کردن. هەلبژاردنی وولاتان بۆ بەراورد کردن بۆ هەموو نیشاندەرەکان بە یەک شێوە نیە، و وولاتان بە پێی داتای بەردەست بۆ هەر نیشاندەرەک دێنە هەڵبژاردن. بە شێوەیەکی گشتی لەم ڕاپورتەدا سێ گروپ هەن بۆ بەراورد کردن. یەکەم، لە ڕێگای نیشاندەرانی تەندروستی و پەروەردە کە لە MICS وەرگیراون، ئێمە دەتوانین هەرێمی کوردستانی عێراق لە گەڵ چەند وولاتی جیران بەراورد بکەین، کە هەمان داتای MICS یان کۆکردوتەوە. لە بابەتی تر، بەراورد کردنی تێکڕای نیشاندەرانە لە هەموو وولاتانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و ناوچەی ئەفریقا باکور(MENA4). سێیەم، بەراورد کردنی زۆربەی نیشاندەرانی MDG لە گەڵ تێکڕای بەهاکان بۆ ناوچەی ئاسیای ڕۆژئاوا5. لە کاتێکدا کە وولتانی مەبەست لە ڕووی بەردەست بوونی داتاوە جیاوازیان هەیە، هەموو بەراوردەکان بۆ ئەوەیە کە بارودۆخی هەرێمی کوردستان لە ناوچەکەدا دیار بکرێت.

4 ناوچەی (MENA)لەلایەن بانکی جیهانیەوە بەم شێوازە ناسراوە : ئەلجێریا ، بەحرێن ، دیجیبوتی ، میسر ، ئیران ،عیراق، ئیسرائیل ، ئوردون ، کوەیت ، لبنان ، لیبیا ، مالتا ، مەراکیش ، عومان ، قەتەر ، سعودیە ، سوریا ، تونس ، ئیمارات ، کەرتی ڕۆژئاواو و غەززە ،یەمەن ،

5 ناوچەی ئاسیای رۆژئاوا بریتی یە لەم ولاتانە : بەحرێن ، عیراق ، ئوردون ، کوەیت ، لبنان ، فەلەستین ، عومان ، قەتەر ، سعودیە ، سوریا ، تورکیا ، ئیماراتی عەرەبی ، یەمەن.

لە کوتاییدا، چەند تێبینیەک هەیە سەبارەت بەو بابەتانەی کە لە بەردەوامی ئەم ڕاپۆرتەدا دێن. لە خشتەکاندا، ئێمە لەو شوێنەی کە "" CI مان لەگەڵ نیشاندەرێک بەکارهێناوە بۆ ئەوەیە گرنگی نیشاندەرە کە پێشان بدەین، و " MDGs " نیشانەی ئەوەیە کە نیشاندەرەکە بەکارهاتووە بۆ دیارکردنی پێشکەوتن بۆ گەیشتن بە MDGs. لەمە زیاتر، پێشکەش کردنی هەر بابەتێک لە ڕێگای خشتەکان و وێنەکان ئەنجام دراوە. خشتەکان، لە دەست پێکی هەر بەشێک هاتووە، کە نیشاندەرانی هەرێمی کوردستانی پێشان دەدەن و ئەو شوێنەی کە ئەم نیشاندەرانە لێ وەرگیراون بۆ هەریەک لە پارێزگاکان و بۆ هەموو عێراق. وێنەکان لە دوای خشتەکان دێن بۆ پێشکەش کردنی بەراوردی نێودەولەتی هەرێمی کوردستان لە گەڵ وولاتانی ناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست.

2. هەژاری

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	عێراق	سەرچاوە
ڕێژەی هەژاری	MDG	3.5	--	--	--	18.9	IHSES
ڕێژەی کارمەندی مەترسی لەسەر لە کۆی کارمەندان	MDG	22.4	25.6	18.2	22.7	-	*KRLFS*
کەمی کێش (مامناوەندی و بەرز)	MDG	6.7	5.9	9.7	4.1	8.5	*MICS*
کەمی کێش (بەرز)	MDG	3.9	3.3	6.4	1.8	3.7	*MICS*
دواکەوتنی گەشە (مامناوەندی)	-	15.4	19.0	17.5	10.0	22.6	*MICS*
دواکەوتنی گەشە (بەرز)	-	6.1	7.1	7.7	3.6	9.9	*MICS*

تێبینی: داتاکانی MICS هی MICS4 ی ساڵی (٢٠١١)یە. داتاکانی *KRLFS* هی ساڵی ٢٠١٢یە. ڕێژەی هەژاری لە رووپێوی *IHSES 2012* هەژمارکراوە لەلایەن لێژنەی تەکنیکی نێودەولەتی سەر بە بانکی دەولی (بڕوانە پرێزنتەیشنی "ئەنجامە گشتییەکانی هەژمارکردنی هەژاری لە عیراق" لەلایەن لێژنەی تەکنیکی بۆ سیاسەتەکانی کەمکردنەوەی هەژاری لە عیراقك ٩ی تەمموزی ٢٠١٣).

نیشاندەرەکانی هەژاری چەند پێوەرێکی دارایی لەخۆدەگرن بۆ هەژاری و نایەکسانی، وەک ڕێژەی دانیشتوان کە بە کەمتر لە 2.5 $ دەژین لە ڕۆژێکدا و ئەوانەی کەمتر لە 1.25$ دەژین لە ڕۆژێکدا، کە بەپێی دۆلاری نێودەوڵەتی پێوانە دەکرێت، یان تێچووی خۆراک و پێداویستیی تری سەرەکی (بڕوانە (پاشکۆی ب) بۆ لیستی پێوەرەکانی سیستمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری). ئەم نیشاندەرانە پشت دەبەستن بە داتای ڕووپێوی خێزان بۆ دەرهێنانی پێوەری خەرجییەکانی خێزان، کە ئاماژەیە بۆ داهاتی خێزان. دوا ڕووپێوی لەم جۆرە لە هەرێمی کوردستان بریتییە لە ڕووپێوی کۆمەڵایەتی-ئابووری خێزان لە عێراق 2012 (IHSES).

بەپێی ئەنجامەکانی (IHSES)ی 2012 و هەژمارکردنی هەژاری بەپێی تێچووی خۆراک و پێداویستی تری سەرەکی، لێژنەی تەکنیکی بۆ سیاسەتەکانی کەمکردنەوەی هەژاری لە عیراق ڕایگەیاند کە ڕێژەی دانیشتوانی ژێر هێڵی هەژاری لە هەرێمی کوردستان 3.5 %، و ڕێژەی عیراق بە گشتی بەرزترە کە 18.9%. بەڵام هەردوو ڕێژەی هەرێمی کوردستان و عیراق باشتربوونی بەخۆوە بینیوە کە پێشتر هی هەرێم 4.7% و هی عیراق 22.9 % بووە (بەپێی IHSESی2007).

سیستمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری چەند پێوەرێکی نادارایی هەیە بۆ هەژاری. **ڕێژەی کارمەندی مەترسی لەسەر لە کۆی کارمەندان**، بریتییە لە ڕێژەی ئەو کارمەندانەی (کار بۆ خۆیان دەکەن) و ئەو کارمەندانەی کار بۆ خێزان دەکەن و پارە وەرناگرن لە کۆی کارمەندان. ڕێژەی زۆری کارمەندی مەترسی لەسەر ئاماژەیە بۆ بەربڵاوی کاری نافەرمی، کە بەگشتی کارمەندان کرێ، بیمەی کۆمەڵایەتی و سوودی وەک بیمەی تەندروستی نزمتریان هەیە. ڕێژەی کارمەندی مەترسی لەسەر لە هەرێمی کوردستان برتییە لە 22.4%. ئەمە هاوشێوەی تێکڕای وڵاتانی ڕۆژئاوای ئاسیایە کە 26% و نزمترە لە وڵاتانی تازەپێگەیشتووی جیهانی کە تێکڕاییەکەیان 58%. نزمی ڕێژەی هەرێمی کوردستان و ڕۆژئاوای ئاسیا بەگشتی دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆڵی بچووکی کاری کشتوکاڵی بە بەراورد لەگەڵ ناوچەکانی تر؛ زۆربەی کارمەندانی کشتوکاڵی کار بۆ خۆیان دەکەن یان کار بۆ خێزان دەکەن بەبێ پارە کە ئەمانەش دەبنە بەشێک لە کارمەندی مەترسی لەسەر. ڕێژەی کارمەندی مەترسی لەسەر لە هەولێر نزمترینە، کە حکومەت لەو شارەیە و نزمترین ڕێژەی کارمەندی کشتوکاڵی هەیە لە سێ پارێزگاکەی هەرێم، وەک لە بەشی کشتوکاڵدا خراوەتەڕوو.

پێوەرێکی تری نادارایی بۆ گوزەران بریتییە لە خۆراکی منداڵانی خوار تەمەن 5 ساڵ. خراپی خۆراک لە تەمەنی سەرەتای ژیاندا، بەتایبەتی وەک پێوەرێکی دواکەوتنی گەشە یان بەدخۆراکی درێژخایەن، لەوانەیە کاریگەری زۆر نێگەتیڤی هەبێت لەسەر گەشەی درێژخایەنی مێشک و جەستەی منداڵ، هەروەها وەچەخستنەوەی لە داهاتوودا. *کەمی کێش*، هاوکات ناسراوە بە کەمی کێش بەپێی تەمەن، دانراوە لەسەر بنەمای بەراورد لەنێوان کێشی منداڵ و تێکڕای کێشی منداڵانی هاوتەمەن لە دانیشتوانێکی سەرچاوە (تەندروست)دا. **کەمی کێشی مامناوەندی و بەرز** بریتییە لە ڕێژەی منداڵانی خوار تەمەن 5 ساڵکە کێشیان دوو ستاندارد کەمترە لە کێشی تەمەنی تێکڕایی دانیشتوانی سەرچاوە. **کەمی کێشی بەرز** بریتییە لە ڕێژەی منداڵانی خوار تەمەن 5 ساڵ کە کێشیان سێ ستاندارد کەمترە لە کێشی تەمەنی تێکڕایی

دانیشتوانی سەرچاوە. لە هەرێمی کوردستان6.7%ی منداڵانی خوار تەمەن 5 ساڵ کەمی کێشی مامناوەندی یان بەرزیان هەیە. ئەمە بەشێوەیەکی بەرچاو نزمترە لە ڕێژەی عێراق بەگشتی (8.5%) بەڵام هێشتا بەرزترە لە ڕێژەکانی ناوچەکە لە ساڵی 2011 کە تێکڕای ڕۆژئاوای ئاسیا 5% بوو.

دواکەوتنی گەشە ئەنجامی بەدخۆراکی درێژخایەنە، هۆکارە سەرەکییەکەی وەرنەگرتنی خۆراکی گونجاوە بۆ ماوەیەکی زۆر یان نەخۆشی دووبارەبووەوە یان درێژخایەن. **دواکەوتنی گەشەی مامناوەندی و بەرز** بریتییە لە ڕێژەی منداڵانی خوار تەمەن 5 ساڵ کە باڵایان دوو ستاندار کورتترە لە باڵای تەمەنی تێکڕایی دانیشتوانی سەرچاوە. دواکەوتنی گەشەی بەرز بریتییە لە ڕێژەی منداڵانی خوار تەمەن 5 ساڵ کە باڵایان زیاتر لە سێ ستاندار کەمترە لە باڵای تەمەنی تێکڕایی دانیشتوانی سەرچاوە. لە هەرێمی کوردستان 15.4%ی منداڵانی خوار تەمەن 5 ساڵ دواکەوتنی گەشەی مامناوەند یان بەرزیان هەیە و 6.1% دواکەوتنی گەشەی بەرزیان هەیە (سەرنج بدە کە ڕێژەی دواکەوتنی گەشە بەرزترە لە ڕێژەی کەمی کێش). هاوشێوەی کەمی کێش، ئەم ڕێژانە زۆر کەمترن لە تێکڕای عێراق (22.6% بۆ دواکەوتنی گەشەی مامناوەندی یان بەرز و 9.9% بۆ دواکەوتنی گەشەی بەرز).

بۆ کەمی کێش و دواکەوتنی گەشە، تێکڕای هەرێمی کوردستان جیاوازی شاراوەی تێدایە لەسەر ئاستی پارێزگاکان، کە لەوانەیە سوودی هەبێت بۆ بەئامانجکردنی پرۆگرامەکانی خۆراک. بەگشتی ئەم نیشاندەرانە بەرزترن لە هەولێر و نزمترن لە سلێمانی. بۆ نموونە، 6.4%ی منداڵانی خوار تەمەن 5 ساڵ کەمی کێشی بەرزیان هەیە و 7.7% دواکەوتنی گەشەی بەرزیان هەیە لە هەولێر بە بەراورد بە کەمتر لە 1.8% و 3.6% لە سلێمانی.

3. پەروەردە

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	عێراق	سەرچاوە
ڕێژەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی سەرەتایی	MDG	95.9%	94.7	94.7	98.2	90.4%	*MICS*
ڕێژەی (کۆی گشتی) تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی	MDG	104.6%	91.1	110.1	109.6	83.9%	*MICS*
ڕێژەی مندالآن کە قوتابخانەی سەرەتاییان تەواوکردووە	-	64.9%	61.9	69.7	61.8	44.4%	*MICS*
ڕێژەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی ناوەندیی	CI	88.9%	86.2%	88.2%	91.2%	-	*KRLFS*
ڕێژەی (کۆی گشتی) تەواوکردنی قوتابخانەی ناوەندیی	CI	103.7%	91.6%	101.3%	114.6%	-	*KRLFS*
خوێندەواری نێر 15-24 ساڵ	MDG	92.3%	91.0%	89.2%	95.9%	-	*KRLFS*
خوێندەواری مێ 15-24 ساڵ	MDG	81.6%	77.3%	77.8%	88.1%	-	*KRLFS*

تێبینیەکان : داتای *MICS* لە ڕووپێوی *MICS4* لە ساڵی 2011 . داتای *KRLFS* لە لە نیوەی دووەمی 2012 هەردوو داتای ڕووپێوی *MICS* و *KRLFS* لە لایەن دەستەی ئاماری هەرێم *KRSO*کۆکراوەتەوە.

هەرێمی کوردستان سەرکەوتنی گەورەی بەدەستهێناوە لە دابینکردنی پەروەردە بۆ هەموو دانیشتوان. **ڕێژەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی سەرەتایی** بریتییە لە ڕێژەی سەدی مندالآنی تەمەنی قوتابخانەی سەرەتایی (واتا نێوان 6 تا 11 ساڵان) کە لە ئێستادا دەچن بۆ قوتابخانەی سەرەتایی یان تەواویان کردوە و ئێستا لە

قوتابخانەی ناوەندین. ڕێژەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی سەرەتایی لە کوردستان 95.9% بوو، بەڕێژەی 4.5 % بەرزتر لە عێراق. هەموو پارێزگاکان، بەتایبەتی سلێمانی، نزیک بوونەتەوە لە بەدیهێنانی تۆمارکردنی هەمەگیر (100%).

ڕێژەی (کۆی گشتی) **تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی** بریتییە لە ژمارەی منداڵانی تەمەنی دوا قۆناغی سەرەتایی، وەک ڕێژەی سەدیی لە کۆی ژمارەی منداڵانی تەمەنی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی. بەگشتی گرنگە جیاوازی بکرێت لەنێوان تۆمارکردنی سەرەتایی و تەواوکردن، چونکە لەوانەیە زۆر منداڵ لە قوتابخانەی سەرەتایی تۆماربکرێن و نەتوانن تەواوی بکەن. بەڵام لە کوردستان، ڕێژەی تەواوکردن زۆر بەرزە، لە ڕاستیدا ڕێژەی بەرزبوونەوەی تەواوکردن بەرزترە لە 100%، چونکە ژمارەیەکی زیاتر منداڵ لە دوا قۆناغی قوتابخانەی سەرەتایی تۆمار دەکرێن لە کۆی منداڵانی تەمەن 11 ساڵان (لەوانەیە بەهۆی دووبارەکردنەوەی دوا قۆناغ لەلایەن هەندێک قوتابییەوە). **ڕێژەی منداڵآن کە قوتابخانەی سەرەتاییان تەواوکردووە** یەکسانە بە ژمارەی منداڵانی تەمەنی فەرمی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی تەمەن (11 ساڵان کە لە دوا قۆناغی قۆتابخانەی سەرەتایدان وەک ڕێژەی سەدیی کۆی منداڵانی ئەو تەمەنە (کە پێویستە هەموویان قوتابخانەی سەرەتایی تەواو بکەن). ئەمە بەشێوەیەکی بەرچاو نزمترە، تەنها 64.9%، چونکە زۆرینەی منداڵان قۆناغی سەرەتایی لە تەمەنی 11 ساڵیدا تەواو ناکەن. بەڵام ئەمە و ڕێژەی بەرزبوونەوەی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی بەشێوەیەکی بەرچاو لە کوردستان بەرزترن لە ڕێژەکانی عێراق: ڕێژەی بەرزبوونەوەی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی لە هەرێمی کوردستان 20.7% بەرزترە و ڕێژەی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی 20.5% بەرزترە.

هێڵکاری 3.1 بەراوردی هەرێمی کوردستان دەکات لەگەڵ چەند وڵاتێکی ناوچەکە بۆ ڕێژەی تۆمارکردن و ڕێژەی بەرزبوونەوەی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی. ڕێژەی تۆمارکردن لە هەرێمی کوردستان بەرزترە لە عێراق، وەک لە سەرەوە ئاماژەی پێدرا، هەروەها بەگشتی بەرزترە لە میسر، و تورکیا. ڕێژەی بەرزبوونەوەی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی لە هەرێمی کوردستان نزیکە لە ڕێژەکانی وڵاتانی تر.

هێکاری 3.1: ڕێژەکانی تۆمارکردن و تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی

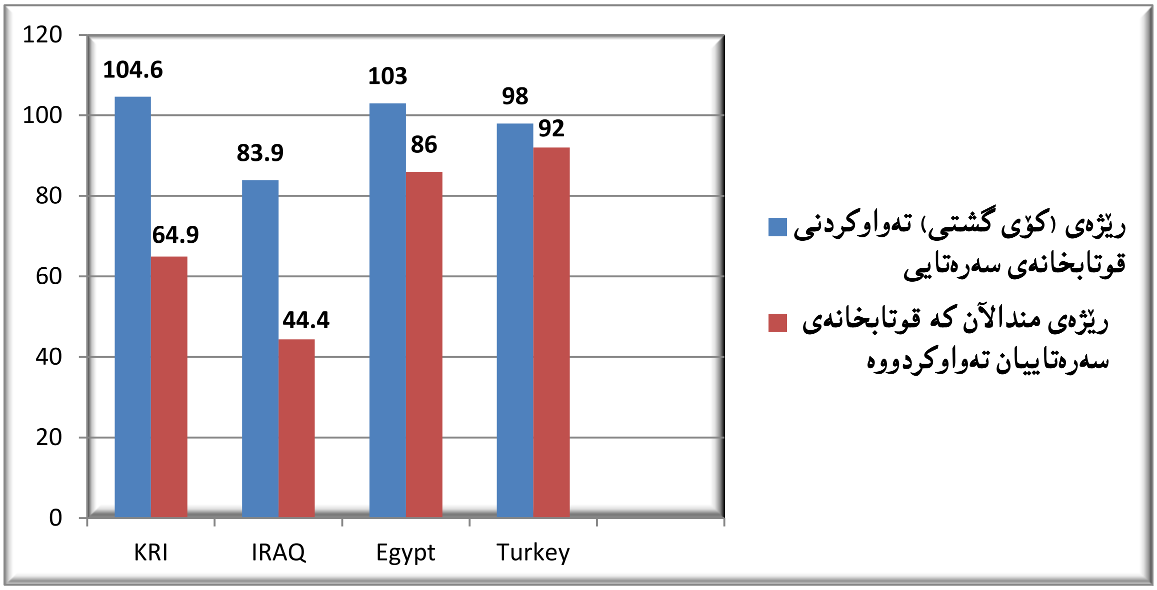

ڕێژەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی ناوەندی بریتییە لە ڕێژەی منداڵانی تەمەنی قوتابخانەی ناوەندی (12-17) ساڵان کە تۆمارکراون لە قوتابخانەی ناوەندی یان بەرزتر[4]. تۆمارکردن لە قوتابخانەی ناوەندی زۆر بەرزە لە هەرێمی کوردستان: نزیکەی 90%ی کەسانی تەمەن 12-17 ساڵان دەچن بۆ قوتابخانە. ئەم نیشاندەرە جیاوازی تێدایە: لە دهۆک 86% و سلێمانی 91%. ڕێژەی بەرزبوونەوەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی ناوەندی بریتییە لە ژمارەی قوتابیانی ناوەندی لەهەر تەمەنێکدا بن دابەش کۆی ژمارەی ئەو کەسانەی لە تەمەنی فەرمی قوتابخانەی ناوەندیدان. ئەمە زیاترە لە 100% (103.7%) لە هەرێمی کوردستان، بەهۆی ئەوەی کە هەندێک قوتابی تەمەن گەورەتر هێشتا لە ناوەندیی دەخوێنن، ئەمەش جیاوازی هەیە: لە دهۆک 91.6% و لە سلێمانی 114.6%.

خوێندەواری لاوان پێوەرێکی بنەڕەتییە بۆ پێوانەکردنی ئاستی ئامادەباشی لاوان بۆ ژیانێکی سەرکەوتوو. ئەم نیشاندەرانە خوێندەواری: نێر 15-24 و خوێندەواری: نێر 15-24 ڕێژەی سەدیی ئافرەت و پیاوی تەمەن 15-24 ساڵ دەپێوێت کە دەتوانن بخوێنن و بخوێننەوە. 92.3%ی پیاوی لاوی کوردستان خوێندەوارن بەڵام 81.6%ی ئافرەتی لاو دەتوانن بخوێنن و بخوێننەوە[5]. جیاوازی نێوان پارێزگاکان سەبارەت بە خوێندەواری بۆ مێینە زیاتر بەرچاوە، لە دهۆک 77.3% و لە سلێمانی 88.1% - ئەمەش هاوشێوەیە لەگەڵ ڕێچکەی گشتی ئەنجامی باشی پەروەردەیی لە سلێمانی. بە لەبەرچاوگرتنی تۆمارکردنی نزیک لە هەمەگیری ئێستا لە

[4] نیشاندەرەکانی پەروەردە دەکرێت لە سەرچاوەی تریش بەدەستبێت، بەڵام ئێمە پشت بە داتاکانی KRLFS دەبەستیین چونکە زانیاری تازەکراوە دەربارەی ئەم نیشاندەرانە بەشێوەیەکی بەردەوام دەستدەکەوێت لەم رووپێوە.

[5] پێویستە ئاماژە بدەین بەوەی کە ئەم نیشاندەرە لەسەر بنەمای باسکردنی تاکەکەسی ئافرەت و پیاوی لاو دروستکراوە لە (KRLFS)، نەک تاقیکردنەوەی توانای خوێندن و خوێندنەوە.

قوتابخانەی سەرەتایی، چاوەڕوان دەکرێت ڕێژەی خوێندەواری لاوان لە چەند ساڵی داهاتوودا بەرزتر ببێتەوە.

4. جۆری کۆمەڵایەتی

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	عێراق	سەرچاوە
نیشاندەری یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی بۆ قوتابخانەی سەرەتایی	MDG	0.99	0.98	0.98	0.99	0.94	*MICS*
نیشاندەری یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی بۆ قوتابخانەی ناوەندیی	MDG	0.98	0.90	0.96	1.04	0.85	*MICS*
نیشاندەرییەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی بۆ قوتابخانەی دواناوەندی	MDG	0.91	0.86	0.80	1.05		*KRLFS*
ئافرەتی لاوی تەمەن 15-19 کە لەئێستادا هاوسەرگیری کردوە	-	9.9%	9.1	11.7	8.8	20.7%	*MICS*
کۆی ڕێژەی پیتاندن	-	3.1%	3.9	3.5	2.3	4.5%	*MICs*
ڕێژەی ئافرەتی ئەندام پەرلەمان	MDG	32.43%	-	-	-	-	*KRG website*
ڕێژەی ئافرەتی بێوەژن	-	7.6*%	6.2%	7.5%	8.6%	-	*KRLFS*
ڕێژەی خێزان کە ئافرەت بەڕێوەی دەبات	-	11.6%*	10.0%	11.2%	12.8%	-	*KRLFS*
ڕێژەی ئافرەتی کارمەندی موچەخۆرر لە کەرتەکانی تری جگە لە کشتوکاڵ	MDG	16.7%	12.7%	15.8%	19.7%	-	*KRLFS*

تێبینیەکان : داتای *MICS* لە ڕووپێوی *MICS4* لە ساڵی 2011 . داتای *KRLFS* لە نیوەی یەکەمی ساڵی 2012 هەردوو داتای ڕووپێوی *MICS* و *KRLFS* لە لایەن دەستەی ئاماری هەرێم *KRSO* کۆکراوەتەوە . وێب سایتی *KRG* بۆ بەشداری ئافرەتان لە پەرلەمان: *http://www.krg.org/a/d.aspx?r=160&l=12&s=04070000&a=15057&s=010000*

ئاماژەدەرەکانی جۆری کۆمەڵایەتی کە لێرەدا پێشکەش کراون ڕێخۆش دەکەن بۆ ئاشنابوون بە ئاستی پێشکەوتن لە بەدیهێنانی چەند ئامانجێکی پەرەپێدانی هەزارە (MDGs) کە پەیوەستن بە برەودان بە یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی و تواناداارکردنی ئافرەتان. بەدیهێنانی یەکسانی لە پەروەردەدا وەک هەنگاوێکی سەرەکیی سەیر دەکرێت بۆ بەدیهێنانی دەرفەتی یەکسان بۆ پیاوان و ئافرەتان. هەروەها بەرزکردنەوەی پەروەردەی ئافرەتان هەنگاوێکی سەرەکییە بۆ پەرەپێدانی کۆمەڵایەتی-ئابووری. **خشتەی یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی بۆ قوتابخانەی سەرەتایی** بریتییە لە تێکرای سێ ڕێژەی تۆمارکردنی کچان بەرامبەر کوڕان لە قوتابخانەی سەرەتایی. ئەمە هەژمار دەکرێت لەڕێگای دابەشکردنی ڕێژەی تۆمارکردنی کچان بەسەر ڕێژەی تۆمارکردنی کوڕاندا. ئەم نیشاندەرە بۆ هەرێمی کوردستان 0.99، واتا ڕێژەی سەدیی ئەو کچانەی دەچنە قوتابخانە 99%. ئەم تێکڕایە دادەبەزێت لە چوارچێوەی پەراوێزی 3-خاڵ کەمتر یان زیاتری لە سەدا 100، کە ئەمەش مەودای قبوڵکراوی جیاوازییە.ئەم ڕێژەیە واتە کەمتر لە 0.98لە هیچ پارێزگایەک بەدی ناکرێ . خشتەی یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی بۆ قوتابخانەی سەرەتایی لە کوردستان 0.5 لەسەد بەرزترە لە عێراق بەگشتی.

نیشاندەری یەکسانی جوری کۆمەڵایەتی بۆ قۆناغی دواناوەندی، کە ڕێژەی بەشداربوانی ئافرەت بە پیاو لە قۆناغی دواناوەنی پێشان دەدات، کە تەنیا کەمێک نزمترە لە قۆناغی سەرەتایی (0.98 بە بەراورد لە گەڵ 0.99)، هەرچەند کە جیاوازی زیاتر لە نێوان پارێزگاکان بە دی دەکرێ. نیشاندەری یەکسانی جوری کۆمەڵایەتی بۆ خوێندی باڵا، کە بۆ KRLFS ساڵی 2012 هەژمار کراوە، بە شێوەیەکی بەرچاو نزمترە، بە ڕێژەی 0.91. شایانی باسە کە لە سلێمانی،نیشاندەری یەکسانی جوری کۆمەڵایەتی بۆ هەردوو قۆناغی ناوەندی و خوێندنی باڵا لە سەرەوەی 1.0، ئەوەش نیشانەی کە ئافرەت زیاترلە پیاو بەشداری لە قۆناغەکانی خوێندن دەکات لەم پارێزگایە. لە بەرامبەردا، بۆ پارێزگار دهوک، GPI 0.90 یان کەمترە بۆ هەردوو ئەم قۆناغانە.

هێڵکاری 4.1 هەندێک بەراوردکاری پێشکەش دەکات بۆ خشتەکانی یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتیبۆ قوتابخانەی سەرەتایی و ناوەندیی لەگەڵ چەند وڵاتێکی ناوچەکە. وەک لەسەروە ئاماژەی پێدرا، هەرێمی کوردستان یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی بەرزتری هەیە لە بواری پەروەردە بە بەراورد بە عێراق. بێگومان هەرێمی کوردستان نزیکە لە وڵاتانی تری ناوچەکە جگە لە یەمەن، کە یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی لە

پەروەردە زۆر نزمە. بەڵام هێشتا تێکڕای یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی بۆ تۆمارکردن لە قوتابخانەی ناوەندی لە هەرێمی کوردستان نزمترە لەو وڵاتانەی نیشاندراون، کە زۆربەی کات لە سەرەوەی 1.0 ە.

هێکاری 4.1: نیشاندەرەکانی یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی

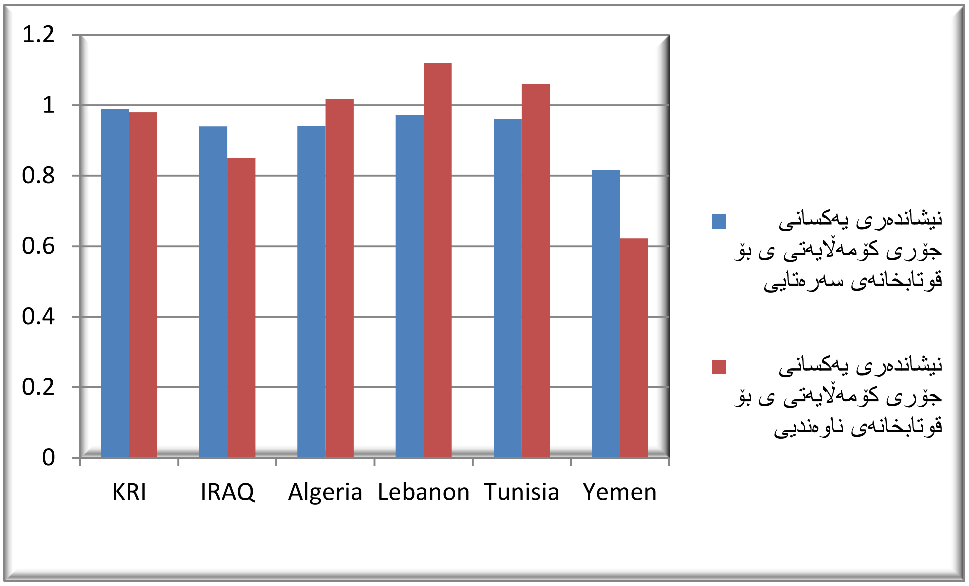

سەبارەت بە بەشداری ئافرەت لە کاروباری گشتیدا، یەکێک لە پێوەرە سەرەکییەکانی (MDG) بریتییە لە **ڕێژەی ئافرەتی ئەندام پەرلەمان**. لە پەرلەمانی هەرێمی کوردستان، 32.4%ی ئەندامانی پەرلەمان ئافرەتن، واتا 36 لە کۆی 111 ئەندام، دوو ئەندام زیاتر لە ڕێژەی دیاریکراو بە کۆتا (30%، واتا کەمترین ئاست دەبێت 34 ئەندامی ئافرەت بێت). ئەم ڕێژەیە بەگشتی باشترە بە بەراورد بە ڕێژەکانی ناوچەکە. لە ساڵی 2011، تێکڕای ڕۆژئاوای ئاسیا تەنها 11% بوو.

نەریتی زوو هاوسەرگیری کردن و منداڵبوون بۆ ئافرەتان یەکێکە لە بەربەستە سەرەکییەکانی خوێندنی پاش قۆناغی سەرەتایی، لە ئەنجامی ئەمەش بەشداریکردنی چالاک لە هێزی کار. دیاردەی زوو هاوسەرگیری کردن لەڕێگای **ڕێژەی ئافرەتانی 15-19 ساڵ کە لە ئێستادا هاوسەرگیریان کردووە**، پێوانە دەکرێت. لە هەرێمی کوردستان، 9.9%ی ئافرەتانی تەمەن 15-19 ساڵ هاوسەرگیرییان کردوە. ئەمە لە نیوەی ڕێژەی عێراق بەگشتی کەمترە و کەمترە لە ڕێژەی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریکا کە نزیکەی 14% دەبێت بەپێی زانیارییەکانی 2009 (OECD 2009). **کۆی ڕێژەی پیتاندن**، کە بریتییە لە تێکڕای ژمارەی منداڵان کە پێشبینی دەکرێت ئافرەتێک بەدرێژایی تەمەنی ببیێت، کە لە هەرێمی کوردستان 3.1

دەبێت. لەکاتێکدا ئەمە 1.4 کەمترە لە عێراق بەگشتی، هێشتا بەرزترە لە تێکڕای ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ساڵی 2010 کە بریتییە لە 2.9 منداڵ (بۆ وڵاتە داهات نزم و مامناوەندییەکان 2.7 دەبێت لەگەڵ وڵاتانی داهات بەرز)[6].

هێکاری 4.2: ڕێژەی منداڵبوون

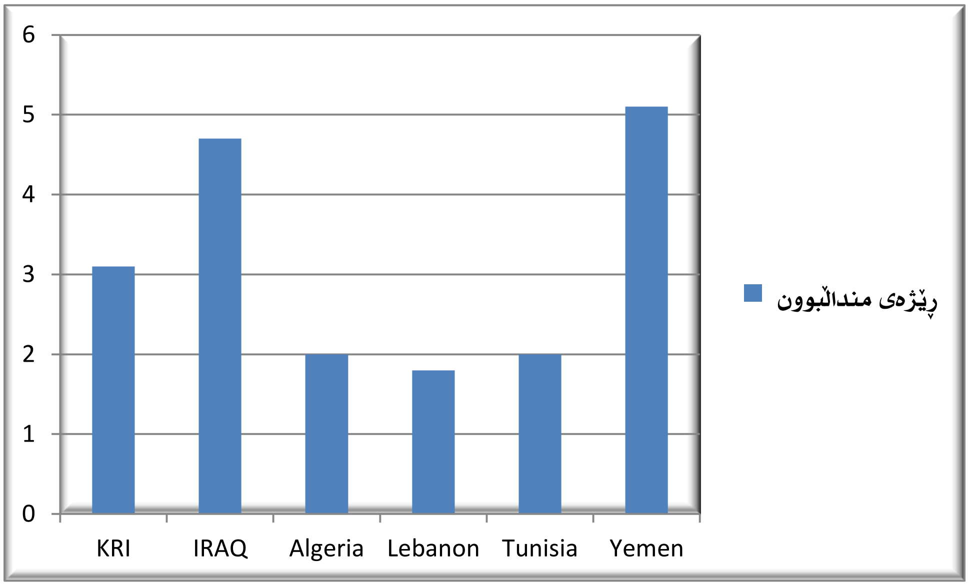

لەو کۆمەڵگایانەدا کە ئافرەتان دەرفەتی سنوورداری کارکردنیان هەیە، لەوانەیە بێوەژنکەوتن ببێتە هۆی دروستبوونی مەترسی گەورەی هەژاری و لە ئەنجامی ئەمەش بێوەژنان پێویستیان بە هاوکاری بەئامانجکراو هەیە. **ڕێژەی ئافرەتی بێوەژن** لە هەرێمی کوردستان برتییە لە 7.6% لە ساڵی 2012. هاوشێوە ئافرەتی بەڕێوەبەری خێزان لەوانەیە لەژێر مەترسی ئابووری گەورەدا بن. **ڕێژەی ئافرەتی بەڕێوەبەری خێزان** 11.6% بوو لە ساڵی 2012.

[6] World Bank on-line statistics: http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators

5. تەندروستی

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	عێراق	سەرچاوە
ڕێژەی مردنی منداڵی ساوا	MDG CI	28	33	27	24	32	*MICS*
ڕێژەی مردنی منداڵی خوار پێنج ساڵ	MDG	32	37	34	25	37	*MICS*
کوتان دژی سورێژە تا تەمەنی 12 مانگ	MDG	75.2%	-	-	-	65.8%	*MICS*
کوتان دژی سیل تا تەمەنی 12 مانگ	-	97.1%	-	-	-	89.7%	*MICS*
کوتانی (دی تی پی) تا تەمەنی 12 مانگ	CI	75.2%	-	-	-	64.8%	*MICS*
کوتان دژی ئیفلیجی منداڵان تا تەمەنی 12 مانگ	-	78.7%	-	-	-	70.6%	*MICS*
هەموو کوتانەکان تا تەمەنی 12 مانگ	-	60.7%	-	-	-	45.4%	*MICS*
منداڵبوون لەسەر دەستی مامانی کارامە	MDG	92.4%	-	-	-	90.9%	*MICS*
ڕێژەی بەکارهێنانی مەنع	MDG	64.5%	52.4	62.3	66.6	52.5%	*MICS*
زانیاری ورد لەسەر(ئیێچ ئای ڤی) تەمەنی 15-24 ساڵ	MDG	3.7%	1.7	3.5	5.2	3.1%	*MICS*

تێبینیەکان: داتای *MICS* لە ڕووپێوی *MICS4* لە ساڵی 2011 . داتای *MICS* لە لایەن دەستەی ئاماری هەرێم *KRSO* کۆکراوەتەوەلەژێر چاودێری ڕێکخراوی*UNICEF*.

کۆمەڵێک نیشاندەری تەندروستی بەردەستن لە هەرێمی کوردستان، زۆربەیان لەڕێگای ڕوپێوەی (MICS4)ی 2011ەوە. ڕێژەی مردنی منداڵی ساوا پێوانەی ئەگەری مردن دەکات لە پێش تێپەڕبوونی ساڵێک و بەشێوەی ژمارەی مردن لەهەر 1000 لەدایکبوونێک بە زیندوویی. ڕێژەی مردنی منداڵی ساوا لە هەرێمی کوردستان بریتییە لە 28 لەهەر 1000 لەدایکبوونێک بەزیندوویی. ئەمە چوار خاڵی سەدیی کەمترە لە ڕێژەی مردنی منداڵی ساوا لە عێراق بەگشتی. بەڵام هەرێمی کوردستان باش نییە کاتێک بەراوردی دەکەین لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکە؛ لە کۆی حەوت وڵاتی بەراوردکاری، وەک نیشاندراوە لە هێڵکاری 5.1، ڕێژەی مردنی منداڵی ساوا تەنها لە یەمەن بەرزترە. ڕێژەکانی مردنی منداڵی ساوا لە لوبنان، تونس، میسر و تورکیا زۆر کەمترن لە نیوەی ڕێژەی هەرێمی کوردستان.

کوتان لەدژی نەخۆشییەکانی منداڵان پێوانە دەکرێت بەپێی ڕێژەی منداڵانی تەمەن 12 تا 24 مانگ (لەکاتی ڕووپێوەکەدا) کە کوتراون لە دژی نەخۆشی پێش گەیشتن بە تەمەنی یەک ساڵ. **جەخت** **خستنە** سەر منداڵی خوار دوو ساڵ ڕێگەدەدات پێوانە کردنەکە ئاشنابێت بە ڕێچکەکانی ئێستای کوتان، چونکە ئەم منداڵانە لە تەمەنی گونجاودان بۆ کوتان (کەمتر لە 12 مانگ) و زیاتر نەبن لە یەک ساڵ. لە ساڵی 2011 **کوتان لەدژی سورێژە تا 12 مانگی** لە هەرێمی کوردستان بریتیی بوو لە 75.2%، واتا سێ چارەکی منداڵانی تەمەن 12-23 مانگ پێش تەواوکردنی یەک ساڵ کوتراون. ئەمە بەڕێژەیەکی گەورەی سەدیی 9.4 لەسەد بەرزترە لە عێراق. **کوتان لە دژی سیل** تا تەمەنی 12 مانگ تاڕادەیەکی هەمەگیر بووە، 97.1% ، ئەم ڕێژەیە زیاترە لە عێراق کە ڕێژەکەی 89.7 %.

لەلایەکی ترەوە، **کوتانی (DPT) تا تەمەنی ١٢ مانگ و کوتان دژی ئیفلیجی منداڵان تا تەمەنی ١٢ مانگ** ڕێژەکانیان تەنها 75.2% و 78.7%. بەهۆی ڕێژەی نزمی ئەم دوو جۆرە کوتانە، نزیکەی 4 لە 10 منداڵ ناتوانن **هەموو کوتانەکان** وەربگرن پێش ئەوەی یەک ساڵ تەواو بکەن (واتا وەرگرتنی هەر چوار کوتانەکە). هاوشێوەی ڕێچکەی مردنی منداڵی ساوا، کۆتان لە هەرێمی کوردستان باشترە لە عێراق بەڵام هەژارترە بە بەراورد لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکە، وەک هێڵکاری 5.1 نیشانی دەدات بۆ سورێژە و (DPT). بۆ (DPT) هەرێمی کوردستان هاوتایە لەگەڵ لوبنان بەڵام نزمترە لە وڵاتانی تری ناوچەکە تەنانەت یەمەنیش.

هێکاری 5.1: نیشاندەرەکانی مردن و کوتانی منداڵان

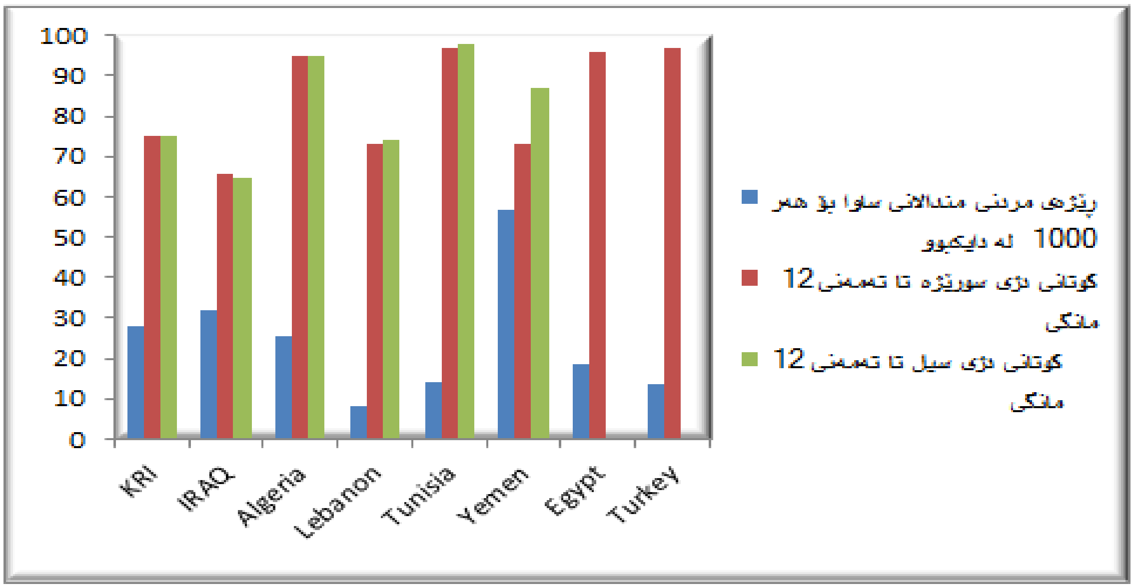

لەناو نیشاندەرەکانی دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە تەندروستییەکاندا، ڕێژەی سەدی منداڵبوون لەسەر دەستی مامانی کارامە بریتییە لە ڕێژەی منداڵبوونی دوو ساڵی ڕابوردو لەسەر دەستی کادری ڕاهێنراو. وەک لە خشتەکەدا بینیمان، زۆربەی منداڵبوونەکان (92.4%) لە هەرێمی کوردستان لەسەر دەستی مامان و کادری کارامەن (80% لەمانە لە بنکە تەندروستییە فەرمییەکان). وەک هێڵکاری 5.2 نیشانی دەدات، ئەمە زۆر بەرزترە لە میسر (79%) بەڵام نزمترە لە تورکیا (95%).

بەکارهێنانی مەنع بریتییە لە ڕێژەی ئافرەتانی تەمەن 15-49 ساڵ کە لەئێستادا هاوسەرگیریان کردوە و دەڵێن کە شێوازە مۆدێرنەکانی مەنع بەکاردەهێنن. ڕێژەی ئەم نیشاندەرە لە ساڵی 2011 بریتی بوو لە 64.5%. وەک هێڵکاری 5.2 نیشانی دەدات. ئەمە یەکسان بوو لەگەڵ ڕێژەی میسر و نزمتر بوو لە تورکیا، هاوکات کەمێک بەرزتر بوو لە تێکڕای گشتی ڕۆژئاوای ئاسیا 56% لە 2010 (MDG Report 2012).

هێکاری 5.2: نیشاندەرە تەندروستییەکان – تەندروستی دایکایەتی

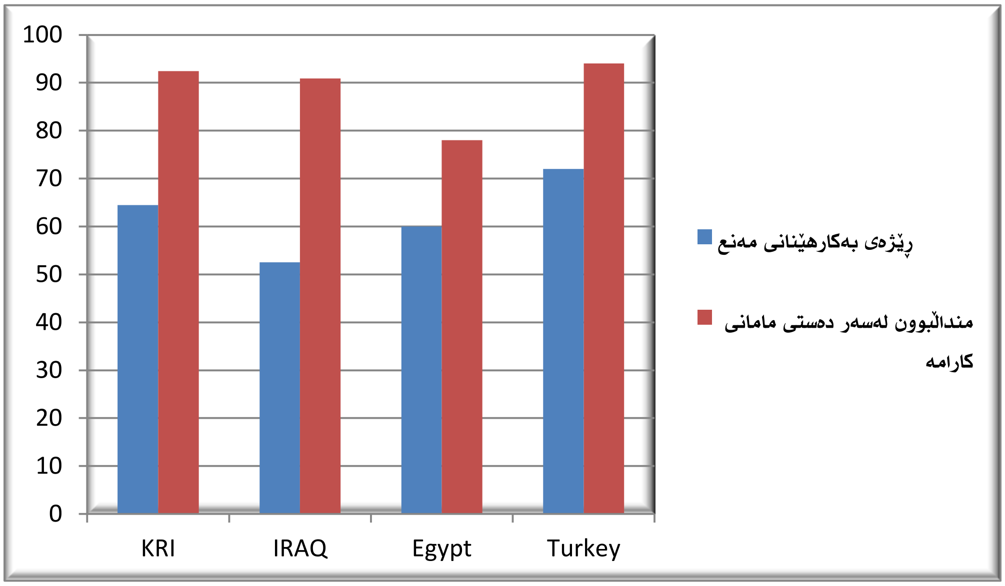

لەکۆتایدا زانیاری لەسەر (HIV/AIDS) زۆر نزمە لە هەرێمی کوردستان. ئەمەش دەپێورێت لەرێگای نیشاندەری زانیاری ورد لەسەر (HIV) تەمەنی 15-24 ساڵ، کە بریتییە لە رێژەی ئافرەتانی تەمەن 15-24 ساڵ کە دەتوانن بەلای کەمەوە دەستنیشانی یەکێک لە شێوازەکانی خۆپاراستن لە (HIV) بکەن و دوو هەڵە تێگەیشتنی باو راستبکەنەوە ((HIV) ناگوێزرێتەوە لەرێگای پێوەدانی مێشولەوە کە لەسەر خواردنی هاوبەش دەنیشێتەوە)، هەروەها دەزانن کە کەسێکی بەشێوە تەندروست لەوانەیە (HIV) هەبێت. رێژەی ئافرەتی لاو کە ئەم ئاستە لە زانیارییان هەبێت بریتییە لە تەنها 3.7% لە هەرێمی کوردستان و 3.1% لە عێراق بەگشتی.

6. کشتوکاڵ

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	سەرچاوە
ڕێژەی کارمەندانی چالاکییە کشتوکاڵییەکان	-	6.1%	5.8%	5.9%	6.5%	*KRLFS*
زەوی بەکارهێنراو بۆ بەرهەمهێنانی کشتوکاڵی (ملیۆن دۆنم)	CI	4.89	1.21	2.51	1.17	خشتەکانی پوختەکراوی کشتوکالی هەرێمی کوردستان

تێبینیەکان : خشتەکانی پوختەکراوی *KRSO* (بابەتەکانی کشتوکال لە پارێزگاکانی هەرێمی کوردستان ، ئەیلولی 2012) بە دەستکەوتووە لە 27 کانونی یەکەمی 2012 . پوختەی داتای کشتوکالی لەلایەن *KRSO* کۆکراوەتەوە . داتای *KRLFS* هی ساڵی 2012 و لەلایەن *KRSO* کۆکراوەتەوە. *http://www.krso.net/reports*

ڕێژەی کارمەندانی چالاکییە کشتوکاڵییەکان ڕێخۆش دەکات بۆ ئاشنابوون بە هێزی کاری کشتوکاڵی. کارمەندانی کشتوکاڵی مەترسی زیاتریان لەسەرە لەڕووی کەشوهەوا و گۆڕانکاری لەناکاوی ترەوە، وەک لە بەشی نیشاندەرەکانی هەژاریدا باسکرا، ئەمانە بەشێک نین لە تۆڕی سەلامەتی و بیمەی کۆمەڵایەتی. لەم دیدگایەوە، باشترە کە بەشێکی زۆری هێزی کار لە کەرتی کشتوکاڵدا کارنەکات. هەروەها کاری کشتوکاڵی وەک بەشێک لە کۆی کار بەگشتی لە دابەزیندایە لەمیانەی پرۆسەی گەشەی ئابووری، کاتێک کەرتەکانی پیشەسازی و خزمەتگوزاری گەورەتر دەبن. لەلایەکی ترەوە دابەزینی زۆر لەناکاوی هێزی کاری کشتوکاڵی لەوانەیە لە ئەنجامی نەبوونی وەبەرهێنانی گونجاو بێت لە زەوی و تەکنەلۆجیای ئەم کەرتە، ئەمەش دەبێتە هۆی گەشەی ناهاوسەنگ و کەمی بەرهەمهێنان و پیشەسازی خۆراک.

ڕێژەی کارمەندانی کەرتی کشتوکاڵ لە هەرێمی کوردستان نزمە، تەنها لەسەروو 6% دەبێت. لە بەراوردا، 74%ی کۆی کارمەندان لە کەرتەکانی خزمەتگوزاری و 16% لە کەرتی پیشەسازین. کاری کشتوکاڵ بەرزترینە لە سلێمانی (6.5%) و نزمترینە لە دهۆک (5.8%). ڕێژەی کارمەندانی کەرتی کشتوکاڵ بۆ پیاوان و ئافرەتان نزمە، پیاوان (6%) و ئافرەتان (6.8 %).

بوارێکی تری گرنگ بۆ بەرهەمهێنانی خۆراک بریتییە لە **بەکارهێنانی زەوی بۆ بەرهەمهێنانی کشتوکاڵی**. هەرێمی کوردستان نزیکەی 4.9 ملیۆن دۆنم زەوی کشتوکاڵی هەیە، کە بریتییە لە 35%ی کۆی ڕووبەری هەرێم. پارێزگای هەولێر دوو ئەوەندەی دوو پارێزگاکەی تر زەوی کشتوکاڵی هەیە. زیاتر لە 87%ی زەوی کشتوکاڵی پشت بە باران دەبەستێت (نەک ئاودێری)، ئەمەش مەترسی کەشوهەوا زیاتر دەکات لەسەر کشتوکاڵ. ئەمەش یەکێکی ترە لەو نیگەرانییانەی لەسەرەوە ئاماژەمان پێدان سەبارەت بە بەرهەمهێنان و ئاسایشی خۆراک لە ئەنجامی نزمی ڕێژەی کارمەندی کشتوکاڵی لە کۆی هێزی کار.

7. دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە بنەڕەتییەکان، ئاو و کارەبا

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	عێراق	سەرچاوە
ڕێژەی دانیشتوان کە سووتەمەنیرەق بەکاردەهێنن	-	0.2%	0.4	0.1	0.2	1.2%	*MICS4*
ڕێژەی دانیشتوان کە سەرچاوەی ئاوی خواردنەوەی چارەسەرکراو بەکاردەهێنن	MDG CI	96.7%	98.9%	96.8%	95.3%	91.4%	*MICS4*
ڕێژەی دانیشتوان کە خزمەتگوزاری چارەسەرکراوی ئاوەڕۆ بەکاردەهێنن	MDG	97.7%	97.3%	98.7%	96.9%	93.8%	*MICS4*

تێبینیەکان : داتای *MICS* لە ڕووپێوی *MICS4* لە ساڵی 2011 . داتای *MICS* لە لایەن دەستەی ئاماری هەرێم *KRSO* کۆکراوەتەوە لە ژێر چاودێری ڕێکخراوی یونیسێف .

نیشاندەرەکانی دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە بنەڕەتییەکان زانیاری دەدەن لەسەر ئاستی بەکارهێنانی خزمەتگوزاری و سەرچاوە گرنگەکان لەلایەن خێزانەکانی هەرێمی کوردستانەوە و کاریگەرییان لەسەر تەندروستی و گوزەران. ئەمانە بریتین لە دەستگەیشتن بە ئاو و ئاوەڕۆ، ئایا خێزانەکانسووتەمەنیرەق بەکاردەهێنن کە کاریگەری پێچەوانەی دەبێت لەسەر تەندروستی.

دوو لە نیشاندەرەکانی ئەم بەشە ئامانجی پەرەپێدانی هەزارەن (MDGs): بەکارهێنانی ئاوی چارەسەرکراو، واتا خێزان ئاوی خواردنەوە لە سەرچاوەی بۆری، گواستنەوە یان خاڵی وەرگرتنی گشتی یان بیروەردەگرێت. بەکارهێنانی ئاوەڕۆی چارەسەرکراو، واتا خێزان ئاودەست یان تەنکییان هەبێت. لە هەرێمی کوردستان **ڕێژەی دانیشتوان کە سەرچاوەی ئاوی خواردنەوەی چارەسەرکراوبەکاردەهێنن** نزیکە لە هەمەگیر – 96.7%- پێنج خاڵی سەدیی زیاتر لە عێراق بەگشتی. سلێمانی نزمترین ڕێژەی بەکارهێنانی ئاوی خواردنەوەی چارەسەرکراوی هەیە (95.3%)، دهۆکیش بەرزترین (98.9%)،**سەرچاوەی چاککراوەکانی ئاوی خواردنەوەبریتی یە لەو سەرچاوانەی کە دانیشتوان یەکێک لەم جۆانە بەرکاردێنن وەکو : ئاوی بۆری (لەماڵەوە و کێلگە زەوی)،بەلوعەی گشتی/شێرە (بەلووعە)،بیریبە بۆری،بیریپارێزراو،کانیپارێزراو،ئاوی کۆکراوەیباران. ئاوی ئامادەکراو لە بوتڵ ناکەوێتە نێو سەرچاوە چاککرتوەکانی ئاو، تەنیا لە کاتێکدا نەبێت کە خێزان سەرچاوە چاککراوەکانی ئاو بۆ مەبەستی تری وەک دەست شووشتن و چێشتلێنان بەکاردێنن.**

ڕێژەی بەکارهێنانی ئاوەڕۆی چارەسەرکراو هاوشێوە بەرزە. **ڕێژەی دانیشتوان کە خزمەتگوزاری ئاوەڕۆی چارەسەرکراو بەکاردەهێنن** بریتییە لە 97.3% لە سلێمانی، 98.7% لە هەولێر، و ڕێژەی گشتی هەرێم بریتییە لە 97.7%. ڕێژەی نیشتیمانی بۆ عێراق بریتییە لە 93.8%. ڕێژەکانی دەستگەیشتن بە ئاو و ئاوەڕۆی

چارەسەرکراو لە هەرێمی کوردستان نزیکە لە وڵاتانی بەراوردکاری وەک لە هێڵکاری 7.1دا نیشاندراوە. هەرێمی کوردستان ڕێژەی بەرزتری هەیە لە بەکارهێنانی ئاوەڕۆی چارەسەرکراو لە وڵاتانی بەراوردکاری، لەکاتێکدا کە ڕێژەی دەستگەیشتن بە ئاوی چارەسەرکراو لە هەرێمی کوردستان نزمترە لە میسر، ئوردون و تورکیا.

نیشاندەری سێیەمی ئەم بەشە کە ئێستا بەردەستە لە هەرێمی کورردستان بریتییە لە **ڕێژەی دانیشتوان کە سووتەمەنی ڕەق بەکاردەهێنن** وەک سەرچاوەی وزە بۆ چێشتلێنان. سووتەمەنی ڕەق بریتییە لە دار، خەڵوز، گژوگیا و سووتەمەنی پەستێوراوی تر کە دەکرێت پیسبوونی هەوای ماڵ دروست بکات و زیانی تەندروستی هەیە.

ڕێژەی دانیشتوان کە سووتەمەنی ڕەق بەکاردەهێنن لە هەرێمی کوردستان نزمە (0.2%)، وەک هێڵە نزمەکانی هێڵکاری 7.1 دەریدەخات. هاوکات لە عێراقیش نزمە (1.2%). هەرێمی کوردستان و عێراق بەکارهێنانی سووتەمەنی ڕەقی نزمییان هەیە بە بەراورد لەگەڵ وڵاتانی بەراوردکاری ناو هێڵکاری 7.1، کە هەموویان ڕێژەی نزیک لە 5%یان هەبووە لە ساڵی 2010.

هێڵکاری 7.1: دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە بنەڕەتییەکان

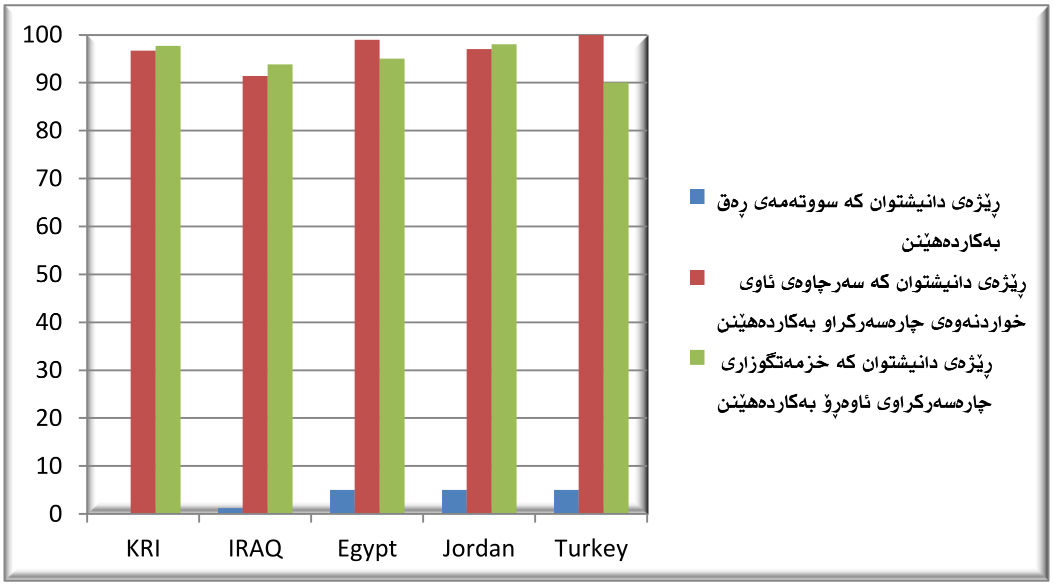

تێبینی: داتاکانی هەرێمی کوردستان/عێراق لە (MICS4)ی 2011 وەرگیراوە. داتاکان بۆ وڵاتانی بەراوردکاری سەبارەت بە دەستگەیشتن بە ئاو و ئاوەڕۆ لە نیشاندەرەکانی پەرەپێدانی جیهان (World Development Indicators 2012)ی 2012 وەرگیراون؛ داتای بەکارهێنانی سووتەمەنی ڕەق لە (UNData)ی ساڵی 2010 وەرگیراون.

8. ئابووری گشتی

	MDG/CI	هەرێمی کوردستان	هەموو عێراق	سەرچاوە
کۆی خەرجییەکانی حکومەت، 2010	CI	10.5 ترلیۆن دیناری عێراقی 45%ی کۆی داهاتی هەرێم	83.0 ترلیۆن دیناری عێراقی 49.4%ی کۆی داهاتی نیشتیمانی	*KRG*[7] *
خشتەی نرخەکانی بەکاربەر / هەڵئاوسان، ڕێژەی ساڵ بە ساڵ، ئەیلول 2011-ئەیلول 2012	CI	5.6%	6.35%	*KRSO*[8] **

تێبینیەکان:TID * تریلیون دیناری عێراقیە. GRP بریتیە لە گشت بەرهەمی ناوچە. ژمارەکانی بودجەی 2012 بە کار هاتوونە بۆ تێچووی حکومەت. (بودجەی 2010 لە دەقەکە باس کراوە). خەملێنراوی KRSO بۆ GRP لە ساڵی 2011 بەکار دێت بۆ هەژمارکردنی ڕێژەی سەدی WWW.KRSO.net . خەملێنراوی بودجەی 2010 بوعێراق وەرگیراوە لە-http://www.iraq-businessnews.com/2010/04/05/breakdown-of-iraq%E2%80%99s-2010-budget/ دەست کەوتووە لە 27 تشرینی دووەمی ساڵی 2012. خەملێنڕاوی GDP 2010 بۆ عێراق وەرگیراوە لە http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/252-iraq-gdp-country-report.html#axzz2GI85ef5mدەست کەوتووە لە 27 تشرینی دووەمی ساڵی 2012.خەلێنڕاوی ڕێژەی گۆڕین بۆ ساڵی 2010 لە نێوان دولاری ئەمریکی و دیناری عێراقی وەرگیراوە لە www.xe.com، دەست کەوتووە لە 27 تشرینی دووەمی ساڵی 2012. ڕێژەی هەلاوسان بۆ دوو ساڵی یەک لە دوای یەک لە نێوان مانگی تشرینی دووەمی ساڵی 2011 و مانگی تشرینی دووەمی 2012 دوایەمین ئاماری بەردەستە کە لێرە پێشکەش کراوە.

** داتای CPI لە ناو خشتەکە و دەقەکە لە دەستەی ئاماری هەرێم وەرگیراوە ، لەڕێکەوتی 13 کانونی دووەمی 2013 . ڕێژەی هەڵئاوسان بۆ هەموو عێراق لە بانکی ناوەندی عێراق وەرگیراوە ، http://www.cbi.iqلەڕێکەوتی 10 کانونی دووەمی 2013 بەدەستکەوتووە .ڕێژەی هەڵئاوسانی ساڵ لە دوای ساڵ لە نێوان مانگی ئەیلولی 2011 و مانگی ئەیلولی 2012 دواین ئامارەکانی بەردەستن کە لێرە پێشکەش کراون .

کۆی خەرجییەکانی حکومەت ئاماژەدەرێکی سەرەکییە بۆ تێگەیشتن لە ڕۆڵی حکومەت لە ئابووریدا.

[7] ژمارەکانی بودجەی 2010 بەکارهێنراون بۆ خەرجییەکانی حکومەت. (بودجەی 2012 لە دەقەکەدا باسکراوە.) خەملاندنی دەستەی ئامار بۆ کۆی داهاتی هەرێم بۆ 2011 بەکارهێنراوە بۆ هەژمارکردنی ڕێژە سەدییەکە (www.krso.net). خەملاندنی بودجەی 2010ی عێراق وەرگیراوە لە
http://www.iraq-businessnews.com/2010/04/05/breakdown-of-iraq%E2%80%99s-2010-budget/,
کۆی داهاتی نیشتیمانی عێراق وەرگیراوە لە
http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/252-iraq-gdp-country-report.html#axzz2GI85ef5m,
نرخی ئاڵوگۆری نێوان دۆلاری ئەمریکی و دیناری عێراقی وەرگیراوە لە www.xe.com

[8] داتای خشتەی نرخەکانی بەکاربەری ناو خشتە و دەقەکە وەرگیراوە لە ڕاگەیاندراوی دەستەی ئامار لە بەرواری 18 تشرینی یەکەم 2012. ڕێژەی هەڵئاوسان بۆ هەموو عێراق وەرگیراوە لە بانکی ناوەندی عێراق: http://www.cbi.iq/

هاوشان لەگەڵ بەکاربردن، وەبەرهێنان و هەناردەکردن، خەرجییەکانی حکومەت یەکێکە لەو پێکهاتانەی هەژمار دەکرێت لەگەڵ کۆی داهاتی ناوخۆیی (GDP) ئابووری وڵاتێک یان هەرێمێک. بۆ ئابوورییە تازەپێگەیشتووەکان، دابەشکردنی خەرجییەکان بۆ دوو بەش زۆر گرنگە: خەرجییەکانی بەگەڕخستن (ئێستا) کە بۆ پێداویستییەکانی ئێستا خەرج دەکرێن لەگەڵ خەرجییەکانی سەرمایە یان وەبەرهێنان (لە داهاتوودا خەرج دەکرێن). خەرجی زۆری حکومەت، بەتایبەتی خەرجی بەگەڕخستن، بە بەراورد لەگەڵ کۆی داهاتی ناوخۆیی (GDP) ئاماژەیە بۆ ئابوورییەک کە حکومەت بەڕێوەی دەبات نەک کەرتی تایبەت. لەلایەکی ترەوە، خەرجی کەمی حکومەت، بەتایبەتی لەو کەرتانەدا کە کەرتی تایبەت وەبەرهێنانی تێداناکەن، لەوانەیە باش نەبێت بۆ گەشەی ئابووری دوورمەودا.

لەساڵی 2012، کۆی بودجەی حکومەتی هەرێمی کوردستان، کە باشترین خەمڵاندنە بۆ خەرجییەکانی حکومەت، 15.5 ترلیۆن دیناری عێراقی بوو. لەمە، 4.72 ترلیۆن (30.5%)ی دانراوە بۆ وەبەرهێنان. لەکاتێکدا کە لەوانەیە سوودبەخش بێت ئەگەر تەنها باسی دوا ژمارەکان بکەین بۆ بەراوردکاری لەنێوان ئەو وڵاتانەی لە خوارەوە باسیان دەکەین، بەڵام ژمارەکانی 2010 تازەترین داتای بەردەستن لەسەر خەرجییەکانی حکومەت. بەگشتی داتای دروستی بەراوردکاری نێوان وڵاتان لەسەر ئابووری گشتی تەنها بۆ ماوەیەک بەردەستن. هەروەها پشکی بودجەی وەبەرهێنان لە کۆی بودجەی هەرێمی کوردستان تاڕادەیەک سەقامگیر بووە نزیک لە 30% لە چەند ساڵی رابوردودا. لەبەرئەوە جەخت دەخەینە سەر ژمارەکانی 2010 بۆ هەرێمی کوردستان و وڵاتانی بەراوردکاری.

لە ساڵی 2010 بودجەی هەرێمی کوردستان 10.5 ترلیۆن دیناری عێراقی بوو. لەمە، 7.2 ترلیۆن دیناری عێراقی (69%) بۆ بەگەڕخستن بوو، ئەوەی تری 3.3 ترلیۆن دیناری عێراقی (31%) دانرا بۆ وەبەرهێنان. بەپێی نرخی ئاڵوگۆڕی ساڵی 2010 نرخی 1 دۆلاری ئەمریکی = 1.165 دیناری عێراقی، کۆی بودجەکە دەکاتە 9 ملیار دۆلاری ئەمریکی. خەمڵاندنی دەستەی ئاماری هەرێمی کوردستان بۆ کۆی داهاتی هەرێم 20 ملیار دۆلاری ئەمریکییە (بۆ 2011 نەک 2010). کەواتە خەرجییەکانی حکومەت 45%ی کۆی داهاتی هەرێم پێکدەهێنن.

شێوەی 8.1 نیشاندەرەکانی خەرجی حکومەتی هەرێمی کوردستان بەراورد دەکات بە نیشاندەری چەند وڵاتێکی ناوچەکە.

شێوەی 8.1: خەرجییەکانی حکومەت – کۆی خەرجییەکان و وەبەرهێنان

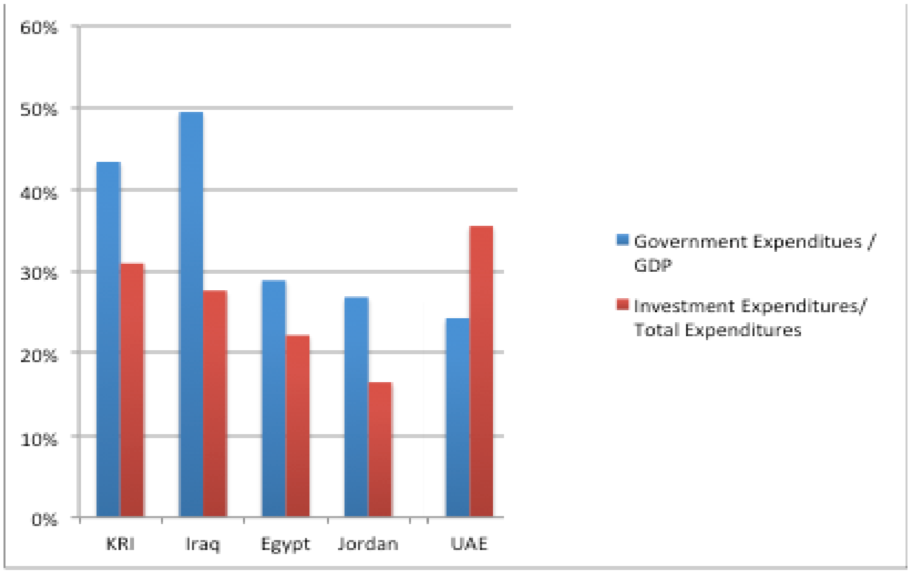

تێبینی: داتاکانی هەرێمی کوردستان و عێراق لەو سەرچاوانە وەرگیراون کە لە خشتەی سەرەوەدا ئاماژەیان پێدراوە. بۆ وڵاتی تر، تێکڕاکانمان لە نیشاندەرەکانی بانکی جیهانی و سندوقی دراوی نێودەوڵەتی وەرگرتوە لەسەر کۆی وەبەرهێنان لە کۆی داهاتی نیشتیمانی، وەبەرهێنانی تایبەت لە کۆی داهاتی نیشتیمانی و کۆی خەرجییەکانی حکومەت لە داهاتی نیشتیمانی. تێکڕای خەرجییەکانی حکومەت لە کۆی داهاتی نیشتیمانی وەک کۆی وەبەرهێنان لە کۆی داهاتی نیشتیمانی لەگەڵ لێدەرکردنی وەبەرهێنانی تایبەت لە کۆی داهاتی نیشتیمانی هەژمارکراوە. کاتێک وەبەرهێنانی حکومەت لە کۆی داهاتی نیشتیمانی دابەش دەکرێت بەسەر کۆی خەرجییەکانی حکومەت لە کۆی داهاتی نیشتیمانی، خەرجییەکانی وەبەرهێنان وەک بەشێک لە کۆی خەرجییەکانی حکومەت بەدەستدەهێنین.

خەرجییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان وەک بەشێک لە کۆی داهاتی هەرێم (45%) کەمترە لەوەی عێراق بە گشتی (49.4%). بەڵام زۆر زیاترە لەوەی میسر (28.9%)، ئوردون (26.9%)، و ئیماراتی عەرەبی (24.3%). نیگەرانی بەرامبەر بەشداری لەڕادەبەری حکومەت لە ئابووری هەرێمی کوردستان تاڕادەیەک کەمدەبێتەوە لەڕێگای بڕی بەرزی خەرجی وەبەرهێنانەوە. لەکاتێکدا وەک بینرا 31%ی بودجەی هەرێم دانراوە بۆ وەبەرهێنان، ژمارە هاوتاکانی وڵاتانی بەراوردکاری، جگە لە ئیماراتی عەرەبی، نزمترن. بۆ هەموو عێراق 27.7%، میسر (22.2%)، ئوردون (16.4%)، ئیماراتی عەرەبی 35.6% لە خەرجییەکانی حکومەت تەرخان دەکات بۆ وەبەرهێنان.

ئاستی گشتی نرخەکان، کە ناسراوە بە خشتەی نرخەکانی بەکاربەر (Consumer Price Index (CPI))، ئاماژەیە بۆ هەڵبژاردەیەک یان "سەبەتەیەک" لە کاڵا و خزمەتگوزاری کڕاو لەلایەن "بەکاربەری ئاسایی"وە.

دەستەی ئاماری هەرێمی کوردستان بەشێوەیەکی بەردەوام داتا کۆدەکاتەوە لەسەر نرخەکانی کاڵا و خزمەتگوزاری دیاریکراو. هەڵئاوسان بریتییە لە ڕێژەی زیادبوونی نرخەکان یان خشتەی نرخەکانی بەکاربەر. هەندێک جار ئەمانە بەبێ جیاوازی بەکاردەهێنرێن، ئەگەرچی خشتەکە بەتەنها روون نیە، ئەوەی گرنگە بریتییە لە ڕێژەی گۆڕانکاری لە خشتەکەدا. ڕێژەی هەڵئاوسان نیشاندەرێکە کە بەوردی چاودێری دەکرێت، چونکە کاریگەری هەیە لەسەر بەهای راستەقینەی دراوی ئابووری، لە ئەنجامی ئەمەش لەسەر توانای کڕینی بەکاربەر.

هەڵئاوسانی "ساڵ بە ساڵ" لەنێوان ئەیلول 2011 و ئەیلول 2012 بریتی بوو لە 5.6%. ئەمەش بەرزترە لە ڕێژەی هەڵئاوسانی ساڵ بە ساڵی عێراق کە 6.35% بووە. هەڵئاوسانی ساڵانە هاوکات بەرزترە لە تورکیا بەرێژەی 6.4% بوو. لەنێوان 2009 و 2012دا (لە ئەیلول)ەوە، ڕێژەی هەڵئاوسان لە هەرێمی کوردستان لە بەرزبوونەوەدا بووە، ڕێژەی بەرزبوونەوەی ساڵانە 0.8%، 1.9% و 7.1% بووە. ڕێژەی هەڵئاوسان بریتییە لە گۆڕان لە تێکڕای نرخەکان لەنێوان دوو ساڵدا، ئەمەش جیاوازە لە ڕێژەی هەڵئاوسانی ساڵ بە ساڵ لەنێوان هەمان مانگی دوو ساڵی یەک لەدوای یەکدا (بۆ نموونە، ئەیلولی 2011 تا ئەیلولی 2012) وەک لە خشتەی سەرەوە ئاماژەی پێدراوە.

9. کەرتی تایبەت

سەرچاوە	عێراق	سلێمانی	هەولێر	دهۆک	هەرێم	MDG/CI	
KRLFS Q32012	-	51.0%	46.9%	46.6%	48.5%	-	ڕێژەی کارمەندی کەرتی تایبەت
KRLFS		48.7%	50.9%	53.0%	50.5%		ڕێژەی کارمەندان لە کەرتی گشتی
KRLFS Q32012	-	6.5%	5.9%	5.8%	6.1%	CI	ڕێژەی سەدیی کارمەندان بەپێی چالاکی ئابووری: کشتوکاڵ
KRLFS Q32012	-	18.4%	14.9%	15.9%	16.6%	CI	ڕێژەی سەدیی کارمەندان بەپێی چالاکی ئابووری: پیشەسازی
KRLFS Q32012	-	75.1%	79.2%	78.4%	77.3%	CI	ڕێژەی سەدیی کارمەندان بەپێی چالاکی ئابووری: خزمەتگوزارییەکان
داتای *KRLFS* لە 2012 ولەلایەن *KRSO* کۆکراوەتەوە.							

چەندین نیشاندەر بەکاردەهێنرێن بۆ ئاشنابوون بە پەرەپێدانی کەرتی تایبەت لە هەرێمی کوردستان. **ڕێژەی کارمەندانی کەرتی تایبەت** بریتییە لە پێوانەکردنی ڕێژەی کارمەندان (وەک کارمەند، کاری سەربەخۆ و هەموو ئەو جۆرە کەسانی وەک کارمەند پێناسە دەکرێن) کە لە کەرتی تایبەت کاردەکەن. بە بەکارهێنانی رووپێوی دەستەی ئامار وەرزی چوارەمی (KRLFS 2012)، ئەمە بە 48.5 % خەملێنراوە لە هەرێمی کوردستان. وەک زۆربەی ئابوورییەکانی ناوچەکە، کاری کەرتی گشتی باڵادەستترین سەرچاوەی دابینکردنی کارە لە هەرێمی کوردستان: نزیکەی نیوەی کارمەندانی هەرێم (50.5%) لە کەرتی گشتی کاردەکەن (ڕێژەیەکی سەدیی بچووک بەشێوەیەک پێناسە دەکرێن کە نە سەر بە کەرتی گشتین، نە کەرتی تایبەت، بۆ نموونە کارکردن بۆ ڕێکخراوە ناحکومییەکان). وەک پایتەختی هەرێم، پارێزگای هەولێر زۆرترین ژمارەی کاری کەرتی گشتی تێدایە، نزیکەی 55.4%ی کۆی کاری گشتی و کەمترین ڕێژەی کاری کەرتی تایبەتی تێدایە. ڕێژەی کاری کەرتی تایبەت لە سلێمانی بەرزترینە (51%).

پاشان **ڕێژەی سەدیی کارمەندان بەپێی چالاکی ئابووری** یان کەرتی پیسەسازی، سێ چارەکی کارمەندان لە کەرتی خزمەتگوزارییەکانە (77.3%). پیشەسازی بە ژمارەیەکی دوور لەمە لە پلەی دووەمدایە (16.6 %)، پاشان کشتوکاڵ کە ڕێژەیەکی بچووکی هەیە (6.1%). تێبینی بکە کە ئەمە ڕێژەی هەموو کارمەندانی

هەرێمی کوردستانە، لە کەرتی تایبەت و گشتی. کۆی ڕێژەی خزمەتگوزارییەکان، پیشەسازی و کشتوکاڵ هاوشێوەن لەسەر ئاستی پارێزگاکان، بە جیاوازییەکی کەمەوە. لەناو کەرتی پیشەسازی بچووکدا، بیناسازی باڵادەستە، بە ڕێژەی سێ لە چوار (76%)ی کۆی کارمەندانی پیشەسازی. پیشەسازی دروستکردن 9.4 %ی کۆی کارمەندانی پێشەسازی و کەمتر لە 2%ی کۆی کارمەندانی هەرێم پێکدەهێنێت.

ئەم نیشاندەرانە بریتین لە نیشاندەری بازاڕی کار (وەک لە بەشی داهاتوودا دێت)، بەڵام بەشێوەیەک دروستکراون کە بایەخی زیاتر بە کەرتی تایبەت بدەن. ڕاپۆرتەکانی داهاتووی سیستمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری نیشاندەری زیاتر بەکاردەهێنێت بۆ چالاکییەکانی کەرتی تایبەت زیاتر لەوانەی هێزی کار و چاوەڕوان دەکرێت ژمارەیەک کۆمپانیا لە خۆبگرێت بەپێی چالاکی ئابووری، هاتنی وەبەرهێنانی بیانی، وەبەرهێنانی جێگیر بەپێی کۆمپانیا، هەروەها بەکارهێنانی مۆبایل و ئەنتەرنێت (بڕوانە پاشکۆی ب بۆ لیستی هەموو نیشاندەرەکان).

10. بازاڕی کار

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	عێراق	سەرچاوە
ڕێژەی بەشداری هێزی کار بۆ تەمەنی 15+	-	38.4%	35.6%	38.1%	40.3%	-	*KRLFS Q32012*
ڕێژەی بەشداری هێزی کار بۆ تەمەنی 15+، نێر	-	65.8%	64.1%	66.2%	66.6%	-	*KRLFS Q32012*
ڕێژەی بەشداری هێزی کار بۆ تەمەنی 15+، مێ	-	12.1%	8.0%	11.6%	15.0%	-	*KRLFS Q32012*
ڕێژەی بێکاری، تەمەنی 15+	-	7.9%	8.3%	7.5%	8.1%	-	*KRLFS Q32012*
ڕێژەی بێکاری، تەمەنی 15+، نێر	-	5.2%	6.9%	4.8%	4.6%	-	*KRLFS Q32012*
ڕێژەی بێکاری، تەمەنی 15+، مێ	-	22.0%	17.8%	22.1%	22.8%	-	*KRLFS Q32012*
ڕێژەی بێکاری لاوان (15-24)	-	18.3%	19.1%	17.6%	18.6%	-	*KRLFS Q32012*
ڕێژەی بێکاری لاوان (15-24)، نێر	-	13.4%	16.5%	12.4%	11.7%	-	*KRLFS Q32012*
ڕێژەی بێکاری لاوان (15-24)، مێ	-	48.3%	42.5%	42.4%	58.5%	-	*KRLFS Q32012*
ژمارەی کارمەندی موچەخۆر (بە هەزار)	-	819.3	169.8	308.0	341.5	-	*KRLFS Q32012*

تێبینیەکان: داتای *KRLFS* لە 2012 ولەلایەن *KRSO* کۆکراوەتەوە.

هێزی کار بریتییە لە کۆی ژمارەی ئەو تاکەکەسانەی 15 ساڵ یان زیاترن و لە هێزی کاردان یان "لەڕووی ئابوورییەوە چالاکن"، واتا لە ئێستادا کاردەکەن، یان ئەگەر کارنەکەن، ئامادەن و چالاکانە بەدوای کاردا دەگەڕێن. "کار" بەپێی جاڕنامە نێودەوڵەتییەکان، بریتییە لە کارکردن بەرامبەر موچە یان کارکردن لە بازرگانی یان کۆمپانیای خێزاندا ڕاستەوخۆ بەرامبەر پارە بێت یان نا. ڕێژەی بەشداری هێزی کار بۆ تەمەنی 15+ بریتییە لە ڕێژەی سەدی ئەو کەسانەی تەمەنیان 15 ساڵ یان زیاترە و بەشێکن لە هێزی کار. داتاکانی

رووپێوی دەستەی ئامار (KRLFS) نیشانی دەدات کە هێزی کاری هەرێمی کوردستان لەساڵی 2012 بریتییە لە 38.4%ی کۆی دانیشتوانی تەمەن 15 ساڵ یان زیاتر – ڕێژەیەکی بەشداری تاڕادەیەک نزم. ئەگەرچی ئەم ڕێژەیە نزیکە لە ڕێژەی ئوردون (38%)، زۆر نزمترە لە ڕێژەکانی تورکیا (50%) و میسر (48%).

نزمی کۆی ڕێژەی بەشداری لە هەرێمی کوردستان هۆکارەکەی بریتییە لە بەشداری زۆر نزمی ئافرەتان. بێگومان، پیاوان ژمارەیان ئێجگار زیاترە لە ئافرەتان لە هێزی کاردا. لەناو پیاوانی تەمەن 15 ساڵ و زیاتردا، نزیکەی دوو لە سێ، یان 65.8%، لە هێزی کاردان، لەکاتێکدا تەنها 12.1%ی ئافرەتان لە هێزی کاردان. بەڵام لەناو پیاوی لاودا (تەمەن 15-24)، تەنها 37.7% لە هێزی کاردان، لەبەرئەوە ژمارەیەکی زۆریان هێشتا دەخوێنن. بۆ ئافرەتی لاو، ڕێژەی بەشداری تەنها 6.4%.

__ڕێژەی بێکاری:__ بریتییە لە ڕێژەی بێکارانی ناو هێزی کار، واتا لەئێستادا کارناکەن بەڵام ئامادەن و بەدوای کاردا دەگەڕێن. ڕێژەی بێکاری لە هەرێمی کوردستان بۆ ساڵی 2012 بریتییە لە 7.9%. دۆخی بێکاری لە هەرێمی کوردستان بە بەراورد لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکە باشە. بۆ نموونە لە 2012 ڕێژەی بێکاری لە تورکیا 8.4% بوو، لە میسر 12.6% بوو. لە ئوردون (لە 2011)، ڕێژەی بێکاری 11% بوو.

شیکارە سەرەتاییەکانی داتای KRLFS ی نیوەی یەکەمی ساڵی 2013 نیشاندەدات کە ڕێژەی بێکاری لە هەرێمی کوردستان 5.2%. گرنگە بزانین کە ئەم ژمارە تەنها بۆ بەشێکی ساڵە.

هاوشێوەی بەشداری، جیاوازی گەورەی جۆری کۆمەڵایەتی ی هەیە لە بێکاریدا. لە هەرێمی کوردستان ڕێژەی بێکاری بۆ ئافرەتان چوار ئەوەندەی ڕێژەی بێکاری پیاوانە (22% بەرامبەر 5%).

ڕێژەکانی بێکاری بەوردی چاودێری دەکرێن، چونکە نیشانی دەدەن کە ئابووری دەرفەتی ئابووری دروست دەکات بۆ ئەوانەی دەچنە بازاڕی کارەوە، ئەمەش دەبێتە هۆی گەشەی ئابووری و سەقامگیری کۆمەڵایەتی. لە هەرێمی کوردستان بێکاری لاوان (تەمەن 15-24) بریتییە لە 18.3%، زۆر بەرزترە لە 7.9%ی کۆی ڕێژەی بێکاری. دیاردەی ڕێژەی بەرزی بێکاری لاوان لە وڵاتانی ناوچەکە شتێکی بەرچاوە. بەڵام وەک کۆی ڕێژەی بێکاری، بێکاری لاوان لە هەرێمی کوردستان لەناو نزمترینەکاندایە لە ناوچەکە. لەکاتێکدا لە تورکیا ڕێژەی بێکاری بۆ گروپی تەمەنی 15-24 ساڵ لە چارەکی دووەمی 2012دا دابەزیوە بۆ 16.1%، لە ئوردون 28% و لە میسر بۆ تەمەنی 20-24 ساڵ 41.4% بوو (ژمارەی میسر کە هی 2012یە، بەرئەنجامی کاریگەری شۆڕشی 2011یە لەسەر ئابووری). بێکاری لاوان لە هەرێمی کوردستان ئەوەندەی وڵاتانی تری ناوچەکە مەترسیدار نییە، کەمێک بەرزە و پێویستە لەکاتی داڕشتنی سیاسەتەکاندا ڕەچاوبکرێت.

هاوکات جیاوازی جۆری کۆمەڵایەتی ی لە بێکاری لاواندا جێگەی سەرنجە. لە هەرێمی کوردستان ڕێژەی بێکاری بۆ ئافرەتی لاو زۆر بەرزە، 48.3% بە بەراورد بە 13.4%ی لاوان لە ڕەگەزی نێر. وەک ژمارەکە بۆ هەموو گەوران، پێویستە ئەوە لەبەرچاوبگرین کە ژمارەیەکی کەمتر ئافرەت لە هێزی کاردان، لەبەرئەوە

ژمارەی پیاوی لاوی بێکار زیاترە لە ژمارەی ئافرەتی لاو. ڕێژەی بەرزی بێکاری ئافرەتان، بەتایبەتی ئافرەتی لاو، ئاماژەیە بۆ ئەو بەربەستانەی ڕێگرن لە بەکارخستنی ئەو ئافرەتانەی دەچنە هێزی کارەوە. هەروەها ڕێژەی نزمی بەشداری ئافرەتی لاو (و ئافرەتان بەگشتی) بەڵگەن بۆ ئەم جۆرە بەربەستانە، کە ژمارەیەکی زۆر ئافرەت ناچنە هێزی کارەوە یان نامێننەوە بەهۆی ئەم بەربەستانە و سەختی دۆزینەوەی کارەوە.

هاوکات جیاوازی بەرچاو هەیە لەنێوان پارێزگاکاندا. ڕێژەیەکی زۆری کەسانی تەمەن 15+ بەشێکن لە هێزی کار لە سلێمانی (40.3%) زیاتر وەک لە هەولێر (38.1%) یان دهۆک (35.6%). هاوکات بەرزترین ڕێژەی بێکاری لە دهۆکە (8.3%) پاشان سلێمانی (8.1%) و هەولێر (7.5%).

لەکۆتایدا، **ژمارەی کارمەندی موچەخۆر** بریتییە لە هەژمارکردنی کۆی ژمارەی ئەو کارمەندانەی موچە یان کرێ وەردەگرن. ئەمە ئەوانە ناگرێتەوە کە کار بۆ خۆیان دەکەن، خاوەنی کارن یان کاری بێبەرامبەر دەکەن بۆ خێزان. لە 2012، بەپێی ڕووپێوی دەستەی ئامار (KRLFS)، نزیکەی 820 هەزار کارمەندی موچەخۆر هەبووە لە هەرێمی کوردستان. لەبەرئەوەی ژمارەی دانیشتوانی سلێمانی و هەولێر زیاترە لە دهۆک، بۆیە جێگەی سەرسوڕمان نییە کە ئەم دوو شارە زۆرترین ژمارەی کارمەندی موچەخۆریان هەیە (سلێمانی 324 هەزار و هەولێر 308 هەزار).

11. گەشتوگوزار

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	عێراق	سەرچاوە
گەیشتنی گەشتیاری بیانی، ژمارەی گەشتیاران (جگە لە وڵاتانی تری عەرەبی)	CI	106,889	38,505	37,980	30,404	-	*KRSO*
گەیشتنی گەشتیاری بیانی، کۆی رۆژەکانی سەردان (جگە لە وڵاتانی تری عەرەبی)	CI	261,755	12,068	65,936	68,751	-	*KRSO*
گەیشتنی گەشتیاری بیانی، ژمارەی گەشتیاران - وڵاتانی تری عەرەبی	CI	46,379	2,089	26,084	18,206	-	*KRSO*
گەیشتنی گەشتیاری بیانی، کۆی رۆژەکانی سەردان - وڵاتانی تری عەرەبی	CI	120,654	5,431	63,898	51,325	-	*KRSO*
تێبینیەکان : ئامارەکان لە ڕاپۆرتەکانی *KRSO* لەسەر بنەمای داتای وەرگیراو لە وەزارەتی شارەوانی و گەشت و گوزار .							

بەهۆی هەبوونی ژمارەیەکی زۆر لە شوێنی مێژوویی و ئایینی و سروشتی، هاوشان لەگەڵ سەقامگیری ئابووری و سیاسی لەم چەند ساڵەی دوایدا، گەشتوگوزار و گەشتی بازرگانی بۆ هەرێمی کوردستان بەشێوەیەکی خێرا لە زیادبووندایە، بە بەراورد لەگەڵ کەمبوونەوەی بۆ چەند وڵاتێکی تری ناوچەکە بەهۆی ترس لە توندوتیژی و ناسەقامگیری سیاسی. ڕاپۆرتی سیستەمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری چاودێری پەرەپێدانی کەرتی گەشتوگوزار دەکات لەرێگای چەند نیشاندەرێکەوە کە پەیوەستن بە گەشتیاران و کۆمپانیاکان (بڕوانە پاشکۆی ب). لەم ڕاپۆرتەدا، داتا پێشکەش دەکەین لەسەر ژمارەی گەشتیاری بیانی کە سەردانی ئوتێلەکانی هەرێمی کوردستان دەکەن لەگەڵ کۆی ژمارەی رۆژانی مانەوەیان. سەرنج بدە کە ئەم نیشاندەرە تەنها بایەخ نادات بە سەردانی گەشتیاران بەڵکو بە جۆرەکانی تری سەردان، وەک بازرگانی.

خشتەکە جیاوازی دەکات لەنێوان گەشتیاری بیانی دەرەوەی ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست (یان وڵاتانی عەرەبی) و ئەوانەی لە وڵاتە عەرەبییەکانەوە دێن. لە ساڵی رابوردودا نزیکەی 107,000 کەس سەردانیان کردوە لە وڵاتانی تری جگە لە وڵاتە عەرەبییەکانەوە، کۆی مانەوەیان 262,000 رۆژ بووە. لەکاتێکدا ژمارەی سەردانەکان هاوشێوە بووە لەنێوان پارێزگاکاندا، ژمارەی رۆژەکانی مانەوە (ماوەی مانەوە) لە هەولێر دوو

هێندەی سلێمانی و دهۆک بووە، ئەمەش چونکە هەولێر پایتەختی هەرێمە. کۆی سەردانەکان لە وڵاتە عەرەبییەکانەوە (جگە لە سەردانی خەڵکی ناوچەکانی تری عێراق) کەمتر بووە لە نیوەی سەردانی بیانی. جێگەی سەرنجە کە بە بەراورد بە سەردانکەری بیانی، هەولێر ژمارەیەکی زۆر کەمتری سەردانکەری عەرەبی هەبووە.

12. گواستنەوە

	MDG/CI	هەرێم	دهۆک	هەولێر	سلێمانی	عێراق	سەرچاوە
کۆی رووبەری شەقامی قیرکراو، (بە کیلۆمەتر)	CI	14841	3777	5391	5673	-	*KRSO*
کۆی رووبەری شەقامە سەرەکییەکان (بە کیلۆمەتر)	-	3825	1047	1469	1309	-	*KRSO*
کۆی رووبەری شەقامە سەنتەرییەکان (بە کیلۆمەتر)	-	3984	980	1452	1552	-	*KRSO*
کۆی رووبەری شەقامە گوندییەکان (بە کیلۆمەتر)	-	7033	1750	2470	2813	-	*KRSO*
کۆی رووبەری شەقامە خێراکان (بە کیلۆمەتر)	-	0	0	0	0	-	*KRSO*

تێبینیەکان : ئامارەکانی *KRSO* لەسەر بنەمای داتای وەرگیراو لە وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێبوون .

لەکاتێکدا کە کۆکردنەوە و هەماهەنگی کردنی داتاکان بەرەوپێش دەچێت، چاوەڕوان دەکەین ئەم بەشە نیشاندەری تێدابێت وەک رووبەری شەقامە قیرکراوەکان، ژمارەی ئۆتۆمبیل کە هاتۆچۆ دەکەن لەنێوان شارە سەرەکییەکاندا، قەبارەی کاڵای گوێزراوە بە رێگەکاندا، هەروەها داتا لەسەر ژمارەی بریندارى هاتوچۆ (بڕوانە پاشکۆی ب). لەم راپۆرتەی ئێستادا، سنووردارکراوین بۆ تەنها نیشاندەری یەکەم، **رووبەری شەقامە قیرکراوەکان (بە کلیۆمەتر)** و دابەشکردنی بەپێی چەند پۆلێکی جیاواز. وەک نیشاندراوە، 14.841 کلیۆمەتر شەقامی قیرکراو هەیە لە هەرێمی کوردستان. لەمە نزیکەی نیوەی (7.033 کلیۆمەتر) شەقامی گوندین. سیستەمی رێگاوبان لە هەولێر و سلێمانی پێشکەوتووترە وەک لە دهۆک، هۆکاری ئەمە کەمی ژمارەی دانیشتوانی دهۆکە. بەگشتی، ژێرخانی رێگاوبان لە هەرێمی کوردستان باش پەرەپێنەدراوە، بەڵگەیەک بۆ ئەمە نەبوونی رێگەی خێرایە کە شارەکانی هەرێم ببەستێتەوە بەیەکەوە.

13. دەرئەنجام

لەم راپۆرتەدا، پوختەیەکمان پێشکەش کرد لەسەر دۆخی ئابووری و گوزارەنی کۆمەڵایەتی-ئابووری خەڵکی کوردستان. ئەگەرچی لەئێستادا داتا بەردەست نییە بۆ دارشتنی کۆمەڵێک نیشاندەری تەواو کە لە (پاشکۆی ب)دا ریزکراون، سەرەڕای ئەوەش توانیومانە شیکارێکی هەمەلایەن پێشکەش بکەین لەسەر دۆخی ئێستا.

وردەکاری هەندێک لە داتاکانی راپۆرتەکە بریتین لە:

- دەستگەیشتن بە خوێندنی سەرەتایی لە هەرێمی کوردستان تاڕادەیەک هەمەگیرە و بەرزترە لە شوێنەکانی تری عێراق. تۆمارکردن و تەواوکردنی خوێندنی ناوەندی تاڕادەیەک نزمترە بەڵام لە ئاستێکی باشدایە بە بەراورد بە وڵاتانی تری ناوچەکە.
- حکومەتی هەرێمی کوردستان یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی بەدیهێناوە لە خوێندنی سەرەتاییدا و نزیکە لە بەدیهێنانی لە خوێندنی ناوەندیدا، بەڵام هێشتا دوورە لەو ئامانجە لە خوێندنی ئامادەییدا. هەرێمی کوردستان لەسەر هێڵێکی یەکسانە لەگەڵ وڵاتانی تری ناوچەکە سەبارەت بە یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی لە پەروەردەدا، بەڵام بەتایبەتی کەمێک لەدوای وڵاتانی تری ناوچەکەوەیە بۆ تۆمارکردنی ناوەندی.
- هەر سەبارەت بە نیشاندەرەکانی جۆری کۆمەڵایەتی ، ڕێژەی زوو هاوسەرگیری بۆ کچانی 14-19 ساڵ نزمترە لە شوێنەکانی تری عێراق و وڵاتانی تری ناوچەکە، ئەگەرچی ڕێژەی منداڵبوون بەرزترە لە وڵاتانی تری ناوچەکە بەگشتی (بەڵام هێشتا نزمترە لە بەشەکانی تری عێراق). هەرێمی کوردستان ئاستێکی دەگمەنی نوێنەرایەتی ئافرەتانی هەیە لە پەرلەمان، کە 3 ئەوەندەی تێکڕای وڵاتانی ناوچەکەیە.
- دەربارەی ژمارەیەک لە نیشاندەرە تەندروستییەکان، هەرێمی کوردستان تاڕادەیەک لەدوای تێکڕاییەکانی وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوەیە. ڕێژەی مردنی منداڵی ساوا لە هەرێم نزمترە لە شوێنەکانی تری عێراق بەڵام زۆر بەرزترە لە لوبنان، تونس، میسر و تورکیا. هەروەها کوتانی منداڵان هاوشێوەی ئەمەیە.
- تەنها 7%ی هێزی کار لە کشتوکاڵدا کاردەکات. ئەمە لەگەڵ ڕێژەیەکی سەدیی بەرزی زەوی کە پشت بە باران دەبەستێت (87%)، ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە پێویستە حکومەتی هەرێم رەچاوی کۆمەڵێک سیاسەت بکات بۆ زیادکردنی ئاسایشی خۆراک.
- لەکاتێکدا کە خەرجییەکانی حکومەت پێکهێنەرێکی بەرزی کۆی داهاتی هەرێمن، 45%، زیاتر لە 30%ی ئەم خەرجیانە تەرخانکراون بۆ وەبەرهێنان، کە ئەمەش ڕێژەیەکی بەرز و باشە.
- ڕێژەی هەڵئاوسان لە هەرێمی کوردستان بەشێوەیەکی بەردەوام لە بەرزبوونەوەدا بووە لە چەند ساڵی رابوردودا، کە ڕێژەی ساڵ بە ساڵ نزیکە لە 9%.

مەبەستمان لەم راپۆرتە ئەوەیە کە داتای پەیوەست بە سیاسەتەکانی حکومەت بەشێوەی ساڵانە پێشکەش بکەین و کاربەدەستانی حکومەتی هەرێم بتوانن بەکاریانبهێنن بۆ دەستنیشانکردنی خاڵە بەهێزەکان و گرفتەکان لەکاتی پرۆسەی بڕیارداندا، هەروەها خەڵکی هەرێمی کوردستان بتوانن بەکاریانبهێنن بۆ ئەوەی

زانیارییان هەبێت لەسەر دۆخی هەرێم. لەکاتێکدا کە ئێمە و فەرمانگەکانی تری حکومەت داتا کۆدەکەینەوە، دڵنیاین لەوەی کە دەتوانین لیستێکی زیاتر هەمەلایەنی نیشاندەرەکانی کۆمەڵایەتی-ئابووری لە راپۆرتەکانی داهاتوودا پێشکەش بکەین.

پاشکۆی آ: ئامانجە فەرمییەکانی پەرەپێدانی هەزاری (MDG) نیشاندەرەکان بۆ چاودێریکردنی پێشکەوتن

ئامانجەکان (لە جاڕنامەی هەزارەوە)	نیشاندەرەکان بۆ چاودێریکردنی پێشکەوتن
ئامانجی 1: نەهێشتنی هەژاری و برسێتی توند	
ئامانجی 1.آ: لەنێوان 1990 و 2015دا ژمارەی ئەو کەسانەی داهاتیان کەمترە لە یەک دۆلار لە رۆژێکدا کەمبکرێتەوە بۆ نیوە	1.1 رێژەی دانیشتوانی خوار $1 لە رۆژێکدا 1.2 تێکرای کەلێنی هەژاری 1.3 رێژەی هەژارترین 20%ی بەکاربردنی نیشتیمانی
ئامانجی 1.ب: بەدیهێنانی کاری تەواو و بەرهەمدار و شەرفمەندانە بۆ هەموان، لەگەڵ ئافرەتان و لاوان	1.4 رێژەی گەشەی (GDP) بەپێی کرێکار 1.5 رێژەی کرێکار کە بە کەمتر لە $1 لە رۆژێکدا دەژین 1.6 رێژەی کار بۆ خۆکردن و کارمەندی خێزان لە کۆی ئەو کەسانەی کاردەکەن
ئامانجی 1.ج: لەنێوان 1990-2015 رێژەی ئەو کەسانەی بەدەست برسێتییەوە دەناڵێنن کەمبکرێتەوە بۆ نیوە	1.7 منداڵی کێش کەمی خوار تەمەن پێنج ساڵ 1.8 رێژەی دانیشتوانی خوار کەمترین ئاستی بەکاربردنی خۆراکی پێویست
ئامانجی 2: بەدیهێنانی خوێندنی سەرەتایی هەمەگیر	
ئامانجی 2.آ: دڵنیاییکردن لەوەی کە تا 2015، منداڵان لە هەموو شوێنێک، کوڕان و کچان بەهەمان شێوە، دەتوانن قوتابخانەی سەرەتایی تەواو بکەن	2.1 تێکرای تۆمارکردن لە قوتابخانەی سەرەتایی 2.2 رێژەی ئەو قوتابیانەی قۆناغی 1 دەستپێدەکەن و دەگەنە دوا قۆناغی سەرەتایی 2.3 رێژەی خوێندەواری بۆ تەمەنی 15-24 ساڵ، ئافرەتان و پیاوان
ئامانجی 3: برەودان بە یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی و تواناداركردنی ئافرەتان	
ئامانجی 3.آ: نەهێشتنی نایەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی ی لە قوتابخانەی سەرەتایی و ناوەندیی تا 2005 ئەگەر کرا، و بۆ هەموو قۆناغەکانی خوێندن تا 2015	3.1 تێکرای کچان بەرامبەر کوڕان لە قوتابخانەی سەرەتایی، ناوەندی و دواناوەندی 3.2 رێژەی ئافرەتی موچەخۆر لە کەرتەکانی تر جگە لە کشتوکاڵ 3.3 رێژەی کورسی پەرلەمان کە ئافرەت پڕیکردۆتەوە لە پەرلەمانە نیشتیمانییەکاندا
ئامانجی 4: کەمکردنەوەی مردنی منداڵی ساوا	
ئامانجی 4.آ: کەمکردنەوەی رێژەی مردنی منداڵی خوار پێنج ساڵ بە رێژەی دوو لە سێ لەنێوان ساڵانی 1990- 2015	4.1 رێژەی مردنی منداڵی خوار پێنج ساڵ 4.2 رێژەی مردنی منداڵی ساوا 4.3 رێژەی منداڵی خوار تەمەن 1 ساڵ کە لە دژی

	سوریژە کوتراون
ئامانجی 5: بەرەوپێشبردنی تەندروستی دایکایەتی	
ئامانجی 5.آ: کەمردنەوەی ڕێژەی مردنی دایک لەکاتی منداڵبوون بە ڕێژەی سێ چارەک لەنێوان 1990 و 2015	5.1 ڕێژەی مردنی دایک لەکاتی منداڵبوون 5.2 ڕێژەی منداڵبوون لەسەر دەستی کارمەندی پزیشکی کارامە
ئامانجی 5.ب: بەدیهێنانی دەستگەیشتنی هەمەگیر بە تەندروستی وەچەخستنەوە تا 2015	5.3 ڕێژەی بەکارهێنانی مەنع 5.4 ڕێژەی هەرزەکار کە منداڵیان دەبێت 5.5 چاودێری پێش منداڵبوون (لانیکەم یەک سەردان و لاینکەم چوار سەردان) 5.6 پێداویستیە پڕنەکراوەکانی پلاندانانی خێزانی
ئامانجی 6: بەرەنگاربوونەوەی ئایدز/ئێچ ئای ڤی، مەلاریا و نەخۆشی تر	
ئامانجی 6.آ: ڕاگرتن و پێچەوانەوەکردنەوەی بڵاوبووەنەوەی ئێچ ئای ڤی/ئەیدز تا 2015	6.1 بەربڵاوی ئێچ ئای ڤی لەناو دانیشتوانی تەمەن 15-24 ساڵدا 6.2 بەکارهێنانی کۆندۆم لە دوا ئەنجامدانی سێکسی مەترسی بەرزدا 6.3 ڕێژەی دانیشتوانی تەمەن 15-24 ساڵ کە زانیاری ورد و دروستیان هەیە لەسەر ئێچ ئای ڤی و ئەیدز 6.4 تێکڕای چوون بۆ قوتابخانەی منداڵی بێسەرپەرشتیار بە بەراورد بە منداڵی خاوەن سەرپەرشتیار بۆ تەمەنی 10-14 ساڵ
ئامانجی 6.ب: تا ساڵی 2010 بەدەستهێنانی دەستیگەیشتنی هەمەگیر بە چارەسەری ئێچ ئای ڤی/ئەیدز بۆ هەموو ئەوانەی پێویستیانە	6.5 ڕێژەی دانیشتوان کە تووشبوونی ئاست بەرزیان هەیە بە ئێچ ئای ڤی و دەستیان دەگات بە دەرمانی پێویست
ئامانجی 6.ت: : ڕاگرتن و پێچەوانەوەکردنەوەی نەخۆشی مەلاریا و نەخۆشییە گەورەکانی تر، تا 2015	6.6 حاڵەت و ڕێژەی مردن بەهۆی مەلاریاوە 6.7 ڕێژەی منداڵی خوار تەمەن 5 ساڵ کە پەردەکولەی دژە مێشولەی پزیشکی بەکاردەهێنن 6.8 ڕێژەی منداڵی خوار تەمەن 5 ساڵ کە تایان هەیە و بە دەرمانی دژە مەلاریای گونجاو چارەسەر دەکرێن 6.9 ڕێژەی حاڵەت و بەربڵاوی و مردن بەهۆی سیلەوە 6.10 ڕێژەی حاڵەتی سیل کە دەستنیشان و چارەسەر کراوە لەژێر چاودێری ڕاستەوخۆی چارەسەی کورتدا
ئامانجی 7: دڵنیاییکردن لە ڕاگرتنی ژینگە	

ئامانجی 7.آ: پرسنیپی پەرەپێدانی بەردەوام بکرێتە بەشێک لە سیاسەت و پرۆگرامەکانی وڵات و پێچەوانەکردنەوەی دیاردەی لەدەستدانی سەرچاوەکانی ژینگە ئامانجی 7.ب: کەمکردنەوە لەدەستدانی ژیانی سروشتی (بایۆدایڤێرستی)، بەدیهێنای کەمکردنەوەی بەرچاوی ڕێژەی لەدەستدان تا 2010	7.1 ڕێژەی زەوی داپۆشراو بە دارستان 7.2 کۆی دەرچوونی دووەم ئۆکسیدی کاربۆن بەپێی تاکەکەس و بەپێی 1$ (GDP) 7.3 بەکارهێنانی ماددەی زیانبەخش بە ئۆزۆن 7.4 ڕێژەی سامانی ماسی لە سنوری بایۆلۆجی سەلامەتدا 7.5 کۆی ڕێژەی سەرچاوەکانی ئاوی بەکارهێنراو 7.6 ڕێژەی ناوچە وشکانی و ئاوییە پارێزراوەکان 7.7 ڕێژەی ئەو بونەوەرانەی هەڕەشەی لەناوچوونیان لەسەرە
ئامانجی 7.ت: تا ساڵی 2015 ڕێژەی ئەو کەسانەی دەستیان ناگات بە ئاوی خواردنەوەی پاک و ئاوەڕۆی گونجاو، کەمبکرێتەوە بۆ نیوە	7.8 ڕێژەی دانیشتوان کە سەرچاوەی ئاوی خواردنەوەی چارەسەرکراو بەکاردەهێنن 7.9 ڕێژەی دانیشتوان کە ئاوەڕۆی چارەسەرکراو بەکاردەهێنن
ئامانجی 7.ث: تا 2020، بەرەوپێشچوونی بەرچاو بەدیبهێنرێت لە ژیانی لانیکەم 100 ملیۆن کەس لەوانەی نیشتەجێی ناوچە هەرەمەکییەکانن (سلەم)	7.10 ڕێژەی دانیشتوان شار کە لە ناوچە هەڕەمەکییەکان دەژین[9]
ئامانجی 8: دروستکردنی هاوکاری جیهانی بۆ پەرەپێدان	
ئامانجی 8.آ: دروستکردنی سیستەمێکی بازرگانی و دارایی کراوە، یاسایی، جێگەی پێشبینیکردن و ناهەڵاوێردی بێت هەروەها پابەندبوون بە باشحوکمڕانی، پەرەپێدان و کەمکردنەوەی هەژاری – لەسەر ئاستی نیشتیمانی و نێودەوڵەتی ئامانجی 8.ب: مامەڵەکردن لەگەڵ پێداویستییە تایبەتەکانی ئەو وڵاتانەی کەمترین گەشەیان سەندوە ئەمانە دەگرێتەوە: دەستگەیشتنی بێ گومرگ و فەرمانە بۆ هەناردەی وڵاتە کەم گەشەسندووەکان؛ پرۆگرامی پێشکەوتووی خۆشبوون لە قەرز بۆ وڵاتانی هەژاری زۆر قەرزدار، هەروەها پوچەڵکردنەوەی قەرزی دوولایەنەی فەرمی و هاوکاری فەرمی بەخشندەتر بۆ پەرەپێدانی ئەو وڵاتانەی سوورن لەسەر کەمکردنەوەی هەژاری ئامانجی 8.ت: مامەڵەکردن لەگەڵ پێداویستییە تایبەتەکانی وڵاتانی بەزەوی داخراوی تازەپێگەیشتوو و دورگەی بچووکی تازەپێگەیشتوو (لەڕێگای پرۆگرامی کارەوە بۆ پەرەپێدانی بەردەوامی دورگە بچووکە تازە پێگەیشتووەکان و دەرئەنجامی کۆبوونەوەی تایبەتی ژمارە بیست و دووی	هەندێک لەم نیشاندەرانەی خوارەوە بە جیا چاودێری دەکرێن بۆ ئەو وڵاتانەی کەمترین گەشەسەندیان بەدیهێناوە، ئەفریکا، وڵاتە بەزەوی داخراوەکان و دورگە بچووکە تازەپێگەیشتووەکان. هاوکاری فەرمی بۆ پەرەپێدان Official development assistance (ODA) 8.1 کۆی هاوکاری فەرمی بۆ پەرەپێدان، کۆی بۆ ئەو وڵاتانەی کەمترین گەشەسەندیان بەدیهێناوە، وەک ڕێژەی سەدی لە (OECD/DAC) داهاتی نیشتیمانی کۆمەکبەخش 8.2 ڕێژەی کۆی (ODA of OECD/DAC) کۆمەکی بەکلایەنە، دیاریکراو بەپێی کەرت، بۆ خزمەتگوزارییە بنەڕەتیە کۆمەڵایەتییەکان (پەروەردەی بنەڕەتی، چاودێری تەندروستی بنەڕەتی، خۆراک، ئاو و ئاوەڕۆی سەلامەت)

[9] ڕێژەی راستەقینەی ئەو کەسانەی لە ناوچە هەڕەمەکییەکاندا دەژین، لەڕێگای نوێنەرایەتییەوە دەپێورێت، لەڕێگای نوێنەرایەتی ئەو خێزانە شارنشینانەوە کە لانیکەم یەکێک لەم چوار تایبەتمەندییەیان هەیە: (آ) نەبوونی سەرچاوەی ئاوی چارەسەرکراو، (ب) نەبوونی ئاوەڕۆی چارەسەرکراو، (ت) قەرەباڵغی (3 کەس یان زیاتر بۆ یەک ژوور)؛ (ث) خانووەکە لە کەرەستەی تەمەندرێژ دروستنەکراوە.

ئەنجومەنی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان) ئامانجی 8.ث: مامەڵەکردنی هەمەلایەن لەگەڵ کێشەکانی قەرزی وڵاتە تازەپێگەیشتووەکان لەرێگای رێکاری نیشتیمانی و نێودەوڵەتییەوە بۆئەوەی بەردەوامی بدرێت بە قەرزەکان لە مەودای دووردا	8.3 رێژەی هاوکاری فەرمی بۆ پەرەپێدان لە کۆمەکبەخشی (OECD/DAC) کە یەکخراوە 8.4 (ODA) وەرگیراو لەلایەن وڵاتی بەزەوی داخراوی تازەپێگەیشتوو وەک رێژەیەک لە بەرزبوونەوەی داهاتی نیشتیمانیان 8.5 (ODA) وەرگیراو لەلایەن دوورگەی بچووکی تازەپێگەیشتوو وەک رێژەیەک لە بەرزبوونەوەی داهاتی نیشتیمانیان <u>دەستگەیشتن بە بازاڕ</u> 8.6 رێژەی کۆی هاوردەی بێ گومرگی وڵاتانی پێگەیشتوو (بەپێی بەهاکەی و جگە لە چەک) لە وڵاتە تازەپێگەیشتووەکان و ئەوانەی کەمترین پەرەسەندنیان بەدیهێناوە 8.7 تێکرای گومرگی دانراو لەلایەن وڵاتە پێگەیشتووەکانەوە لەسەر بەرهەمی کشتوکاڵی و قوماش و جلوبەرگی وڵاتە تازەپێگەیشتووەکان 8.8 خەمڵاندنی هاوکاری کشتوکاڵی بۆ وڵاتانی (OECD) وەک رێژەی سەدیی گەشەی داهاتی ناوخۆیی (GDP) 8.9 رێژەی (ODA)ی پێشکەشکراو بۆ یارمەتیدانی بونیاتنانی توانای بازرگانی <u>بەردەوامی قەرز</u> 8.10 کۆی ژمارەی ئەو وڵاتانەی کە گەیشتوون بە خاڵەکانی بڕیاری وڵاتی هەژاری زۆر قەرزدار (HIPC) و ژمارەی ئەوانەی گەیشتوون بە خاڵەکانی تەواوکردنی (HIPC) 8.11 خۆشبوون لە قەرز بەپێی پرۆژەکانی (HIPC) و (MDRI) 8.12 خزمەتگوزاری قەرز وەک رێژەی سەدیی هەناردەکردنی کاڵا و خزمەتگوزارییەکان
ئامانجی 8.ج: بەهەماهەنگی لەگەڵ کۆمپانیاکانی دەرمان، رێخۆش بکرێت بۆ دەستگەیشتن بە دەرمانی گرنگ بۆ وڵاتە تازە پێگەیشتووەکان	8.13 رێژەی دانیشتوان کە دەستیان دەگات بە دەرمانی پێویست بە نرخی گونجاو و بەشێوەی بەردەوام
ئامانجی 8.ح: بەهەماهەنگی لەگەڵ کەرتی تایبەت، سوودەکانی تەکنەلۆجیای نوێ فەراهەم بکرێن، بەتایبەتی زانیاری و پەیوەندییەکان	8.14 هێڵی تەلەفۆنی جێگیرکراو بۆ هەر 100 کەسێک 8.15 بەشداری لە هێڵی مۆبایل بۆ هەر 100 کەسێک 8.16 بەکارهێنانی ئەنتەرنێت بۆ هەر 100 کەسێک

سەرچاوە: http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Host.aspx?Content=indicators/officiallist.htm

پاشکۆی ب – لیستی تەواوی نیشاندەرەکانی سیستمی چاودێری کۆمەڵایەتی-ئابووری *(سەرنج: نیشانەی * ئاماژەیە بۆ ئەو نیشاندەرانەی لە راپۆرتەکانی داهاتوودا پێشکەش دەکرێن)*		
سەرچاوە (رووپێو یان فەرمانگە)	نیشاندەری سەرەکیی(CI)? نیشاندەری ئامانجی پەرەپێدانی هەزارە (MDG)?	نیشاندەر
	هەژاری	
IHSES 2102		رێژەی دانیشتوان کە بە کەمتر لە $٥٠.٢ لە رۆژێکدا دەژین*
IHSES 2102	MDG	رێژەی دانیشتوان کە بە کەمتر لە $1.25 لە رۆژێکدا دەژین*
IHSES 2102	MDG	کەلێنی هەژاری بە $2 لە رۆژێکدا*
IHSES 2102	MDG	پشکی هەژارترین 20%ی دانیشتوان لە کۆی داهات (بەکاربردن)*
KRLFS	MDG	رێژەی کارمەندی مەترسی لەسەر (کاربۆخۆکردن و کارکردن بۆ خێزان) لەکۆی کارمەندان
MICS	MDG	بەربڵاوی کەمی کێش (مامناوەندی و بەرز) لەناو منداڵانی خوار 5 ساڵ
MICS		بەربڵاوی کەمی کێش (بەرز) لەناو منداڵانی خوار 5 ساڵ
MICS		بەربڵاوی دواکەوتنی گەشە (مامناوەندی و بەرز) لەناو منداڵانی خوار 5 ساڵ
MICS		بەربڵاوی دواکەوتنی گەشە (بەرز) لەناو منداڵانی خوار 5 ساڵ

پەروەردە		
MICS 2011	MDG	ڕێژەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی سەرەتایی
MICS 2011	MDG	بەرزبوونەوەی ڕێژەی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی
MICS 2011		ڕێژەی تەواوکردنی قوتابخانەی سەرەتایی
KRLFS 2012	MDG	خوێندەواری 15-24 ساڵ، نێر
KRLFS 2012	MDG	خوێندەواری 15-24 ساڵ، مێ
وەزارەتی پەروەردە	CI	ژمارەی قوتابخانەی دروستکراو لەماوەی ساڵدا*
وەزارەتی پەروەردە	CI	ژمارەی مامۆستای نوێی ڕاهێنراو لەماوەی ساڵدا*
KRLFS 2012	CI	بەرزبوونەوەی ڕێژەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی ناوەندیی
KRLFS 2012	CI	ڕێژەی تۆمارکردن لە قوتابخانەی ناوەندیی
وەزارەتی پەروەردە	CI	ڕێژەی تەواوکردنی قوتابخانەی ناوەندیی
وەزارەتی پەروەردە		ڕێژەکانی دووبارەکردنەوەی قۆناغ*
وەزارەتی پەروەردە		وازهێنان*
وەزارەتی دارایی		خەرجییەکان بۆ پەروەردە*
جۆری کۆمەڵایەتی		
MICS 2011	MDG	خشتەی یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی بۆ قوتابخانەی سەرەتایی
MICS 2011	MDG	خشتەی یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی بۆ قوتابخانەی ناوەندیی
KR-LFS2012	MDG	خشتەی یەکسانی جۆری کۆمەڵایەتی بۆ قوتابخانەی ئامادەیی

ڕێژەی ئەندام پەرلەمانی ئافرەت لە پەرلەمانی نیشتیمانی	MDG	سەرچاوەی فەرمی
ڕێژەی ئافرەتی بێوەژن		KRLFS
ڕێژەی خێزان کە ئافرەت بەڕێوەی دەبات		KRLFS
ڕێژەی ئافرەتی تەمەن 15-19 ساڵ کە هاوسەرگیرییان کردوە		MICS
کۆی ڕێژەی منداڵبوون		MICS
تەندروستی		
ڕێژەی مردنی خوار پێنج ساڵ	MDG	MICS
ڕێژەی مردنی منداڵی ساوا	MDG/CI	MICS
کوتان لەدژی سورێژە تا تەمەنی 12 مانگ	MDG	MICS
کوتان لەدژی سیل تا تەمەنی 12 مانگ		MICS
کوتانی دی تی پی تا تەمەنی 12 مانگ	CI	MICS
کوتان لەدژی ئیفلیجی منداڵان تا تەمەنی 12 مانگ		MICS
هەموو کوتانەکان تا تەمەنی 12 مانگ		MICS
منداڵبوون لەسەر دەستی کارمەندی کارامە	MDG	MICS
بەربڵاوی مەنع	MDG	MICS
زانیاری ورد لەسەر (ئێچ ئای ڤی)، تەمەن 15-24 ساڵ	MDG	MICS
ڕێژەی مردنی دایک لەکاتی منداڵبوون*		وەزارەتی تەندروستی
مردن بەهۆی شێرپەنجەوە*		وەزارەتی تەندروستی
حاڵەتی سیل*		وەزارەتی تەندروستی

متمانەی هاوڵاتیان بە خزمەتگوزارییەکانی تەندروستی*		IHSES 2012
ڕێژەی حاڵەتی دەستنیشانکراو و چارەسەرکراوی سیل بەپێی چارەسەری کورت لەژێر چاودێری ڕاستەوخۆدا*		وەزارەتی تەندروستی
ژمارەی بنکەی تەندروستی بۆ هەر 10.000 کەسێک*	CI	وەزارەتی تەندروستی
ژمارە و چڕی پزیشک بۆ هەر 10.000 کەسێک*	CI	وەزارەتی تەندروستی
ژمارەی قەرەوێڵەی نەخۆشخانە بۆ هەر 10.000 کەسێک*	CI	وەزارەتی تەندروستی
ڕێژەی سەدیی ئەو ناوچانەی ستانداردەکان بەدیدەهێنن سەبارەت بە ژمارەی بنکەی تەندروستی گشتی (1 بنکە بۆ هەر 10.000 کەسێک)*	CI	وەزارەتی تەندروستی
ڕێژەی سەدیی ئەو ناوچانەی ستانداردەکان بەدیدەهێنن سەبارەت بە ژمارەی لقی بنکەی تەندروستی گشتی (1 لق بۆ هەر 5.000 کەسێک)*	CI	وەزارەتی تەندروستی
کشتوکاڵ		
ڕێژەی کارمەندانی چالاکییە کشتوکاڵییەکان		KRLFS
زەوی بەکارهاتوو بۆ بەرهەمی کشتوکاڵی	CI	دەستەی ئامار/وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
ئاوی بەکارهاتوو بۆ ئاودێری*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
ڕێژەی سەدیی زەوی کشتوکاڵی کە ئاودێری هەیە*		وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو

بەرهەمهێنانی دانەوێڵە (گەنم، برنج)*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
بەرهەمهێنانی درەختی بەها بەرز (ترێ، هەنار)*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
نرخ و بڕی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان (ناوخۆیی)*		دەستەی ئامار
نرخ و بڕی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان (هاوردەکراو)*		دەستەی ئامار
داهاتی ساڵانەی کشتوکاڵ*		دەستەی ئامار
دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە بنەڕەتییەکان، ئاو و کارەبا		
ڕێژەی دانیشتوان کە سووتەمەنی ڕەق بەکاردەهێنن		MICS
ڕێژەی دانیشتوان کە ئاوەڕۆی چارەسەرکراو بەکاردەهێنن	MDG	MICS
ڕێژەی دانیشتوان کە سەرچاوەی ئاوی چارەسەرکراو بەکاردەهێنن	CI/MDG	MICS
یەدەگی ئاوی سەرزەوی*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
پشکی ئاوی سەرچاوە ناوخۆییەکان لە ئابووریدا*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
لەدەستچوونی ئاو لەمیانەی دابەشکردندا*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو

توانای بەرهەمهێنانی یەکە*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
شایستەیی (جدوی) توانای یەکە*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
بەرزترین ئاستی خواست (لۆد)*	CI	وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو
ئابووری گشتی		
کۆی خەرجییەکانی حکومەت	CI	دەستەی ئامار
هەڵئاوسان (گۆڕان لە خشتەی نرخەکانی بەرکاربەر)	CI	دەستەی ئامار
خەرجی تاکەکەسیی بۆ کاڵا و خزمەتگوزارییەکان*	CI	دەستەی ئامار
هەناردەکردنی کاڵا*	CI	وەزارەتی بازرگانی و پیشەسازی، وەزارەتی دارایی
هاوردەکردنی کاڵا*	CI	وەزارەتی بازرگانی و پیشەسازی، وەزارەتی دارایی
کەرتی تایبەت		
ڕێژەی کارمەندانی کەرتی تایبەت لە کۆی کارمەندان		KRLFS
ڕێژەی سەدیی کارمەندان بەپێی چالاکی ئابووری (کشتوکاڵ، خزمەتگوزارییەکان، پیشەسازی)	CI	KRLFS
ژمارەی کۆمپانیاکان بەپێی چالاکی ئابووری*	CI	وەزارەتی بازرگانی و پیشەسازی/دەستەی ئامار
ئاستی هاتنی وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی*	CI	وەزارەتی بازرگانی و

		پیشەسازی/دەستەی ئامار
وەبەرهێنانی جێگیر بەپێی کۆمپانیاکان*	CI	وەزارەتی بازرگانی و پیشەسازی/دەستەی ئامار
تەلەفۆنی مۆبایل بۆ هەر 1.000 کەسێک*	CI	وەزارەتی گواستنەوە و گەیاندن
بەکارهێنەرانی ئەنتەرنێت بۆ هەر 100 کەسێک*	CI	وەزارەتی گواستنەوە و گەیاندن
بازاڕی کار		
ڕێژەی بەشداری هێزی کار بۆ تەمەنی 15+		KRLFS
ڕێژەی بەشداری هێزی کار بۆ تەمەنی 15+ نێر		KRLFS
ڕێژەی بەشداری هێزی کار بۆ تەمەنی 15+ مێ		KRLFS
ڕێژەی بێکاری بۆ تەمەنی 15+	CI	KRLFS
ڕێژەی بێکاری بۆ تەمەنی 15+ نێر		KRLFS
ڕێژەی بێکاری بۆ تەمەنی 15+ مێ		KRLFS
ڕێژەی بێکاری گەنجان (15-24)		KRLFS
ڕێژەی بێکاری گەنجان (15-24) نێر		KRLFS
ڕێژەی بێکاری گەنجان (15-24) مێ		KRLFS
ژمارەی کارمەندی موچوخۆر (هەزار)		KRLFS
گەشتوگوزار		
گەیشتنی گەشتیاری بیانی، ژمارەی گەشتیاران (جگە لە وڵاتە عەرەبییەکانی تر)	CI	وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار/دەستەی ئامار
گەیشتنی گەشتیاری بیانی، ژمارەی ڕۆژانی مانەوە (جگە لە وڵاتە عەرەبییەکانی تر)	CI	وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار/دەستەی ئامار
گەیشتنی گەشتیاری بیانی، ژمارەی گەشتیان (لە	CI	وەزارەتی شارەوانی و

وڵاتە عەرەبییەکانی ترەوە)		گەشتوگوزار/دەستەی ئامار
گەیشتنی گەشتیاری بیانی، ژمارەی رۆژانی مانەوە (لە وڵاتە عەرەبییەکانی ترەوە)	CI	وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار/دەستەی ئامار
تێکڕای خەرجی رۆژانە*	CI	وەزارەتی ناوخۆ (تۆماری کارگێڕی)/وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار/دەستەی ئامار
گواستنەوە		
کۆی رووبەری شەقامی قیرکراو (کیلۆمەتر)	CI	وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێکردن / وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار بۆ شەقامە سەرەکییەکان
کۆی رووبەری شەقامە سەرەکییەکان (کیلۆمەتر)	CI	وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێکردن / وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار
کۆی رووبەری شەقامە ناوەندییەکان (کیلۆمەتر)	CI	وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێکردن / وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار
کۆی رووبەری شەقامە گوندییەکان (کیلۆمەتر)	CI	وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێکردن / وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار
کۆی رووبەری شەقامە خێراکان (کیلۆمەتر)	CI	وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێکردن / وەزارەتی شارەوانی و گەشتوگوزار
ئۆتۆمبیلی نەفەر کە لە نێوان شارە سەرەکییەکاندا هاتوچۆ دەکەن*	CI	وەزارەتی گواستنەوە

کاڵای گوازراوە بە شەقامەکاندا (تەن/کاتژمێر)*	CI	وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێکردن
بیرنداری پێکدادان*	CI	وەزارەتی ناوخۆ / وەزارەتی تەندروستی
حوکمڕانی		
جێبەجێکردنی ڕێساکانی ڕەفتار (پەیوەست بە یاساوە)*	CI	فەرمانگەی حومکڕانی و نەزاهە
دەستگەیشتنی خەڵک بە یاساکان*	CI	فەرمانگەی حومکڕانی و نەزاهە
دەستگەیشتنی خەڵک بە ڕێنمایی و پەیڕەوەکان*	CI	فەرمانگەی حومکڕانی و نەزاهە
کاتی پێویست بۆ دەستکردن بە کار (بزنس) (کۆمپانیای خۆماڵی)*	CI	دەستەی ئامار

وەزارەتی پلان دانان - دەستەی ئاماری هەرێمی کوردستان

www.krso.net